№ 60 ՇԱԲԱԹ ՄԱՅԻՍԻ 27 **1895** ՇԱԲԱԹ ՄԱՅԻՍԻ 27 № 60

ՔՍԱՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 ռուբ.
Առանձին համարները 7 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».
Տելեֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.
Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Եկատերինէ Գրիգորեան Մելիք-կարագեօզեանը իր որդոց հետ յայտնում է ազգականներին և ծանօթներին, որ կիրակի օր, մայիսի 28-ին, Քամոյեանց ս. Գէորգ եկեղեցում կը կատարվի իր ամուսնու

ՊՕՂՈՍ ՄԵԼԻՔ-ԿԱՐԱԳԵՕԶԵԱՆԻ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏԸ

Կատարինէ Յովսէփեան Մանուկեանց, Գրիգոր Յարութիւնեան Մանուկեանց, իր եղբայրներով և քոյրերով, Կեկէլ Գրիգորեան Ոսկանեանցը, Գէորգ Ղազարեան և Արշակ Սիմօնեանց իրանց ամուսիններով, ցաւօք սրտի յայտնելով առաջինը իր ամուսնու, երկրորդները իրանց հօր, երրորդը իր եղբօր և վերջինները իրանց աներոջ՝

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆՑԻ ՄԱՀԸ

խնդրում են բարեկամներին և ծանօթներին շնորհ բերել յուղարկաւորութեան հանդիսին, որ տեղի կունենայ երեքշաբթի, մայիսի 30-ին, հանգուցեալի բնակարանից, Բօզօվայա հրապարակ, Ջագիբեկեան փողոց, սեփական տուն № 2 դէպի էջմիածնեցւոց ս. Գէորգ եկեղեցին:

Ամբիծքը տեղի կունենայ երկուշաբթի, մայիսի 29-ին, երեկոյեան 7 ժամին: 1—2

Օդէսայի նախկին ուսանող հանգուցեալ

ՅԱԿՈԲ ՄԱՆԱՍԵԱՆԻ

ընկերները յայտնում են, որ վաղը, կիրակի, ամսիս 28-ին, վանքի մայր-եկեղեցում, պատարագից յետոյ, լինելու է հոգեհանգիստ, ի յիշատակ հանգուցեալի:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կընդունի թէ ոչ: Հայոց կաթողիկոսը Պետերբուրգում. Մեր հեռագիրները. Օրվայ հարցը. Քաղաքականութիւն և հայոց հարցը. Ֆրանսիացու հերքումը ֆրանսիացու դէմ. Ֆրանսիական մինիստրի ճառը հայոց հարցի մասին: Հայոց հարցը և եւրոպական մամուլը.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Գանձակից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Մուշի Ս. Կարապետի վանքը. Նամակ Թիւրքիայից. Նամակ Անգլիայից. Նամակ Թիւրքիայից. Նամակ Եգիպտոսից.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ԲՈՐՍԱ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Տենդէնցիան գեղարուեստի մէջ.

ԿԸՆԴՈՒՆԻ՞ ԹԷ ՈՉ

Կընդունի՞, թէ չի ընդունի սուլթանը հայկական րէֆօրմների ծրագիրը.—ահա գլխաւոր հարցը, որ այս րօպէիս հետաքրքրում է թէ հայերին, և թէ ամբողջ Եւրօպային:

Թէ կ. Պօլսում, թէ Լօնդօնում, թէ Պետերբուրգում և թէ մեզ մօտ, Թիֆլիսում, անհամբեր սպասում են, թէ ինչ լուր կը բերի հեռագիրը, ինչ կը հաղորդեն կ. Պօլսի թղթակցութիւնները այդ մասին, և հասարակական կարծիքը դառնում է աւելի անհամբեր, աւելի գրգռված, շնորհիւ այն հակասական տեղեկութիւնների, որոնք ստացվում են Ստամբուլից:

Երեկ մասնաւոր հեռագիրը հաղորդեց, որ իբր թէ սուլթանը մերժեց ընդունել րէֆօրմների ծրագիրը: Կարող ենք հաւատացնել, որ այդ ճիշդ չէ:

Թիւրքաց բարձր կառավարութիւնը այնքան վճռողական չէ, որ այդպէս շուտ և այդպէս վճռական կերպով պատասխանի դեսպաններին, որոնք անհամբեր սպասում են սուլթանի պատասխանին, և նոյն իսկ պահանջում են, որ Թիւրքաց կառավարութիւնը շուտովասի՝ իր այո կամ ոչ-ը:

Բոլոր տեղեկութիւնները, որ ստացվում են թէ Լօնդօնի վրայով, և թէ անմիջապէս կ. Պօլսից, հաստատում են մի բան միայն.—այն է, որ երեք պետութիւնների ներկայացուցիչները յայտնեցին Բ. Դրան, որ ներկայացրած համեստ և սահմանափակ ծրագիրը վերջնական է, և ոչ մի փոփոխութիւն չեն ընդունի: Գլխաւորապէս ռուսաց և անգլիական դեսպաններն են, որ պնդում են այդ կէտի վրա, և եթէ կայ որ և է աննշան տատանմունք, դա ֆրանսիական հանրապետութեան դեսպանի կողմիցն է...

Սակայն առանց մարգարէ լինելու էլ կարելի է գուշակել, որ մի քանի շաբաթ, կամ մի երկու ամիս ձգձգելուց, անորոշ, խուսափող պատասխաններ տալուց յետոյ, Թիւրքաց կառավարութիւնը իր սովորական եղանակով պէտք է պատասխանի, որ սկզբունքով դէմ չէ րէֆօրմներ մտցնելուն, որ սուլթանը շատ է ցանկանում բարւոքել թէ հայերի և թէ առհասարակ իր բոլոր հպատակների վիճակը,—բայց և այնպէս սուլթանը չէ կարող թոյլ տալ, որ Հայաստանի վրա եւրօպական կօնտրօլ լինի և այլն և այլն և այլն...

Այո, եթէ մինչև այժմ այդ պատասխանը չէ տուել Թիւրքաց մեծ վէզիրը, նա այդ պատասխանը կը տայ վաղը, միւս օրը, մի քանի շաբաթից, մի երկու ամսից յետոյ:

Արդ, ինքն ըստ ինքեան հարց է ծագում. ի՞նչ պէտք է անի այն ժամանակ Եւրօպան, ի՞նչ պէտք է անեն երեք պետութիւնները: Կօնֆէրէնցի՞ա պէտք է հրաւիրեն:

Շատ գեղեցիկ: Բայց այդ կօնֆէրէնցիայի վճիռներին էլ Թիւրքիան կը վերաբերվի այնպէս, ինչպէս վերաբերվեց Բերլինի կօնգրէսի վճիռներին:

Ուրեմն, այսպէս թէ այնպէս՝ էլի ծագում է նոյն հարցը. ի՞նչ պէտք է անէ Եւրօպան, եթէ Թիւրքիան կը մերժէ թէ րէֆօրմների ծրագիրը, և թէ լինելի կօնֆէրէնցիայի վճիռները:

Պատասխանը որոշ է, բայց դժուար...

ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ

Հայոց կաթողիկոսը արդէն Պետերբուրգ է: Երկար տարիներից ի վեր, պատմական սովորութիւն է, որ էջմիածնի գահակալ-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏԵՆԴԵՆՑԻԱՆ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԻ ՄԷՋ

I

Ռուսաց գրականութեան մէջ զանազան [կուսակցութիւնների] ներկայացուցիչներ ու հեղինակներ, տարբեր հայեացքներ ունենալով գեղարուեստի, աւելի ճիշդն ասած՝ գեղարուեստի նպատակների մասին, տասնեակ տարիների ընթացքում անընդհատ կռիւ են մղել իրար դէմ, պարզելով ճշմարտութիւնը: Մեր, դեռ մանուկ գրականութեան մէջ գեղարուեստը, ճիշդ է, սիստեմատիքական, կուսակցական բանակուի նիւթ չէ դարձել, բայց և այնպէս տեղի ունեցած հատ ու կտոր փաստերը պարզապէս վկայում են, որ այդ ժամանակը հեռու չէ...

Ահա թէ ինչու շատ նպատակայարմար է մանրամասն քննութեան առնել այն երկու իրար միանգամայն հակառակ հիմնական հայեացքները, որ գոյութիւն են ունեցել ռուսաց և առհասարակ այլ ազգերի գրականութեան մէջ՝ գեղարուեստի նպատակների վերաբերեալ:

«Գեղարուեստը գեղարուեստի համար», «գեղարուեստը կեանքի և հասարակութեան շահերի համար»,—ահա այն երկու ընդհանուր ֆօրմուլաները, որ ծածանվում են երկու հակառակ բանակների դրօշակների վրա: Առաջին ֆօրմուլան շատ թէ քիչ մանրամասնօրէն ձևակերպված է Պուշկինի «Чернь» վերնագրով հռչակաւոր բանաստեղծութեան մէջ.

Молчи, безсмысленный народъ,
Поденщикъ, рабъ нужды, заботъ!...
Подите прочь—какое дѣло
Поэту мирному до Васъ!...
Не для житейскаго волненія,
Не для корысти, не для битвъ,
Мы рождены для вдохновенія
Для сладкихъ звуковъ и молитвъ.

Այդ տողերում ամփոփված են երկու էական մտքեր. առաջին՝ ժողովրդի պահանջները, ցաւերը, հոգսերը, հասարակութեան շահերը, կուլտուրական խնդիրները, կեանքի հոսանքները, շարժումները, փոթորիկները գեղարուեստի նիւթ չեն կարող լինել. երկրորդ՝ բանաստեղծը ստեղծված է բացառապէս քաղցր հնչիւնների, քնքոյշ զգացմունքների, մեղմ, թովիչ աղօթքների համար...

Այժմ լսենք Նադսօնին, որը «Պօէզիա» վերնագրով բանաստեղծութեան մէջ, պաշտպանելով երկրորդ ֆօրմուլան, միանգամայն հակառակ կարծիքներ է յայտնում.

Нѣтъ, не ищи ея въ дыханіи цвѣтовъ,
Въ мерцаньи яркихъ звѣздъ полуночной порою,
Въ святыхъ словахъ молитвъ, въ тиши родныхъ лѣсовъ
И въ пѣсняхъ соловья, гремящихъ за рѣкою...
Поэзія теперь—поэзія скорбей,
Поэзія борьбы, и мысли, и свободы.
Поэзія—въ стѣнахъ кипучихъ городовъ,
Поэзія въ трудѣ за лампою ночною...

Ուրեմն, Նադսօնի հայեացքով, բանաստեղծը կոչված է ոչ թէ քնքոյշ զգացմունքների, քաղցրահնչիւն մեղեդիների, սրբազան աղօթքների համար, ինչպէս հաւատացնում է Պուշկինը, այլ կեանքի պահանջները, հասարակութեան տանջող ցաւերը, յուզող մտքերը, ոգևորող յոյսերը, իդէալները արտայայտելու համար...

Ո՞վ է արդար,—Պուշկինը, թէ Նադսօնը:

Հարցը բազմակողմանի և անաչառութեամբ լուծելու համար անհրաժեշտ է ի նկատի առնել երկու բանաստեղծների պաշտպանած հայեացքների լրացուցիչ վարիանտները, ճիւղաւորութիւնները, որոնց և դիմում ենք:

«Գեղարուեստը գեղարուեստի համար» սկզբունքի համախոհները, բանաստեղծութեան մէջ գնահատելով բացառապէս ձևը, տեխնիկան, ոչինչ նշանակութիւն չեն տալիս բովանդակութեան, իդէային, գաղափարին: Արտայայտում է արդեօք գեղարուեստական երկը համրամարդկային, ազգային, հասարակական կամ անհատական որ և է վսեմ իդէա, մեծ գաղափար, խոր զգացմունք, իրականութեան լայն հոսանք, թէ նա միանգամայն զուրկ է այդ ամենից,—մի և նոյն է այդ պարոնների համար:

Ահա այդ կարծիքի ներկայացուցիչ խօսքերը Պիօ-Ֆերրիերի խօսքերը. «Հաւասար չափով գեղեցիկ են և հերոսական մահը Հեկտորի, որ պաշտպանում էր իր հայրենիքը և անկումը Վալլենշտէյնի, որը դաւաճանեց իր ազգին:» Մի և նոյն միտքը յայտնում է և Գօնչարօվը. «Եթէ ընդունում էք»—ասում է ռուս վիպասանը—գրողի մէջ տաղանդ, նրա հետ և կենդանագրելու շնորհք,—այդ պէտք է որ մի արժէք ունենայ: Կենդանի, այսինքն, ճշգրիտ պատկերը անհրաժեշտօրէն արտացոլացնում է իր մէջ կեանքը, էլ նշանակութիւն չունի, թէ ինչ տեսակի է այդ կեանքը:»

Միանգամայն հակառակ կարծիքի են «գեղարուեստը կեանքի և հասարակութեան շահերի համար» սկզբունքի համախոհները:

Ի հարկէ, ասում են դրանք, գեղարուեստագէտը պէտք է հաւատարիմ մնայ իրականութեան, պէտք է տայ կեանքի ճշգրիտ, կենդանի պատկերներ, բայց այդ դեռ բաւական չէ: Անհրաժեշտ է ի նկատի առնել և բովանդակութիւնը, պարզել, թէ ինչ տեսակ գաղափարներ, կեանքի ինչ կարգի երևոյթներ, հոսանքներ են արտայայտվել գեղարուեստական երկի մէջ և ըստ այնմ գնահատել նրա արժէքը:

Այդ հայեացքի են, օրինակ, ֆրանսիական հռչակաւոր կրիտիկոս Տէնը, Դօբրօլիւբօվը, Սկաբիչևսկին: Ահա վերջինիս խօսքերը. «Կան հեղինակներ, որոնք կարողացել են ըմբռնել և վերարտադրել համազգային տիպեր և մօտիվներ. դրանից մենք միշտ անհամեմատ բարձր ենք գնահատում և դասում այն գրողներից, որոնք դուրս չեն գալիս դասակարգային շրջանից. մի և նոյն ժամանակ առաջիններից անհամեմատ աւելի բարձր ենք դասում համրամարդկային տիպերի ու մօտիվների բանաստեղծներին:»

Ո՞վքեր են արդար—Պիօ-Ֆերրիերի և Գօնչարօվը, հաւատացնելով, որ գեղարուեստական գրուածքի այս կամ այն բովանդակութիւնը ոչինչ նշանակութիւն չունի, թէ Տէնը, Դօբրօլիւբօվը, Սկաբիչևսկին:

Եթէ հարցի պատասխանը լոյսի պէս պարզ չէ ընթերցողի համար, թող նա համբերութիւն ունենայ քիչ էլ սպասել:

Ասացինք, որ «գեղարուեստը գեղարուեստի համար» քարոզողները բանաստեղծական գրուածքից լուրջ բովանդակութիւն, իդէա, գաղափարներ չեն պահանջում. իսկ, ինչպէս յայտնի է, տենդէնցիոզ հեղինակների գրուածքները գլխաւորապէս աչքի են ընկնում հէնց իրանց բովանդակութեամբ, իդէաներով, գաղափարներով: Բնական է, ուրեմն, որ տենդէնցիոզ հեղինակների գրուածքները «գեղարուեստը գեղարուեստի համար» ասողների կողմից համակրանք չը վայելեն: Եւ իրաւ, դրանց կարծիքով, տենդէնցիան գեղարուեստի, բանաստեղծութեան մէջ վերին աստիճանի վնասակար, վերին աստիճանի կործանաբեր է:

Այդ կարծիքը օրինակով լուսաբանելու և մի և նոյն ժամանակ այդ կարծիքի անհեթեթութիւնը մասամբ ցոյց տալու նպատակով, յիշատակենք Տուրգենևի յայտնած կարծիքը տենդէնցիոզ բանաստեղծ Նեկրասովի մասին: «Ոչ մի կասկած չը կայ—գրել էր հռչակաւոր վիպասանը—որ ձեր աչքում Նեկրասովը անչափ բարձր է Պօլօնսկուց, որ մինչև անգամ ստարոտի է համեմատել այդ երկու անունները իրար: Բայց ես

Ները, բարձրանալով Հայոց կրօնական մայրաթոռը, իրանց պարտքն են համարում ներկայանալ ռուսաց կայսրներին՝ արտայայտելու իրանց խորին հաւատարմութեան անկեղծ զգացմունքները։ Այդպէս, օրինակ, Գէորգ Դ. կաթողիկոսը անձամբ Պետերբուրգ գնաց և ներկայացաւ Ալեքսանդր II-ին։ Նրա յաջորդը, Մակար կաթողիկոսը բաղդ ունեցաւ իր հպատակութեան զգացմունքները յայտնել հանգուցեալ Ալեքսանդր III-ին, երբ Նորին Մեծութիւնը հիւր էր Թիֆլիսում։

Եւ ահա այժմ, Էջմիածնի այժմեան գահակալը՝ Մկրտիչ կաթողիկոսը, հետևելով այդ պատմական սովորութեան, անձամբ Պետերբուրգ գնաց՝ ներկայանալու Նիկոլայ II կայսրին և արտայայտելու Նորին Մեծութեանը այն հաւատարմական զգացմունքները, որոնցով ներշնչված են եղել միշտ Հայոց կաթողիկոսները Ռուսաստանում։

Անկասկած, դա մի լաւ առիթ է Հայոց կաթողիկոսի համար, կրկին անգամ վկայելու Ռուսաստանի Միապետի առաջ, որ Ռուսաստանի հայերը, մի ամբողջ դարից ի վեր կապված լինելով կայսրութեան հետ, իրանց համարում են ընդհանուր հայրենիքի անձնուէր, հաւատարիմ և հաւասար քաղաքացիներ, և շաղկապված են Թագաւոր կայսրի բոլոր հպատակների հետ, առանց խտրութեան կրօնի և ազգութեան, պետական և կուլտուրական սերտ կապերով։

Չենք թագցնի.—շատերը կարծում են, որ ամենայն Հայոց կաթողիկոսի Պետերբուրգ գնալը կապ ունի Հայոց Հարցի հետ։ Այդպէս են համոզված մանաւանդ Կ. Պոլսում, ուր, ինչպէս մեզ հաղորդում են հաստատ աղբիւրից, Թիւրքաց կառավարութիւնը ամենայն ուշադրութեամբ հետևում էր, թէ արդեօք Հայոց կաթողիկոսը Պետերբուրգ կերթայ, թէ ոչ։

Սակայն նոյն Թիւրքաց կառավարութեանը, անկասկած, անյայտ չէ և այն փաստը, որ մեր բարձրագոյն կառավարութիւնը Պետերբուրգում՝ վաղուց ունի իր որոշ և հաստատ քաղաքականութիւնը Հայոց Հարցի վերաբերմամբ, և դրա ապացոյցներից մինն է այն, որ Կ. Պոլսի ռուսաց դեսպանը դեռ մի ամիս առաջ ստորագրեց այն րէֆորմների ծրագրին, որ ներկայացվեց Բ. Դրան։

Ահա այդ որոշ քաղաքականութիւնն էր, որ ազատեց Բօլղարիան. այդ որոշ քաղաքականութիւնն է, որ պարտք է դրել պաշտպանել Թիւրքիայի քրիստոնեայ հայերին.—որի համար և ամենայն Հայոց կաթողիկոսը, իբրև բոլոր տեղերի հայերի հոգևոր ներկայացուցիչ, գնաց Պետերբուրգ՝ յայտնելու իր հօտի անկեղծ զգացմունքները։

ՄԵՐ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

(Հեռագրով)

Մեր Թղթակիցը մեզ հեռագրում է Պետերբուրգից, մայիսի 25-ից.

„Новое Время“ լրագիրը հաւատ չէ ընծայում այն լուրին, որ իբր թէ Բ. Դուռը չէ ընդունել րէֆորմների նախագիծը, և այդ վերագրում է Թիւրքաց դիպլոմատների սովորական դանդաղկոտութեանը, որոնց յայտնի է, որ երեք պետութիւնների նախագիծը կազմում է զիջումների մինիմումը։ Լրագիրն ասում է, որ Անգլիան աւելի մեծ բան է ցանկանում, այն է Հայաստանի ինքնավարութիւնը, և անաջողութեան դէպքում, ասպարէզ կը գայ միայնակ՝ այդ տեսակ մի պահանջով։ Հայաստանում տեղի ունեցած վերջին անցքերը լրագիրը շատ լուրջ է համարում և պահանջում է Հայաստանի վարչութեան կատարեալ կերպարանափոխութիւնը։“

Մոսկվայից մեզ հեռագրում են մայիսի 25-ից.

„Մայիսի 24-ին, առաւօտեան 11 ժամին, Մոսկվայում բնակվող հայերը հաւաքվեցին Նիկոլաևսկայա կայարանում՝ դիմաւորելու ամենայն Հայոց կաթողիկոսին։ Կէսօրից յետոյ, 2 ժամ 30 րոպէին, արտակարգ գնացքը հասաւ կայարանը։ Տեղական հոգևորականութիւնը, թեմի կառավարիչ Յուսիկ վարդապետի հետ միասին, ուղեկցում էին գնացքին Ֆաստովա կայարանից։ Երբ Վեհափառը դուրս եկաւ վագոնից, թնդաց բարձրաձայն և երկարատև „կեցցէ“։ Նրանից յետոյ կաթողիկոսը իր ուղեկիցներով անցաւ դէպի հանդիսաւոր սենեակները, ուր հասարակութեան կողմից բարի գալուստ մաղթեց նրան բանաստեղծ Սմբատ Շահ-Ազիզը։ Վեհափառը մի կարճ ճառով դիմելով ներկայ եղողներին, իր հայրապետական օրհնութիւնը տուեց նրանց։ Պատրաստված էր մի ճոխ սեղան 30 հոգու,—Վեհափառի և ուղեկիցների համար։ Առաջին բաժակը կաթողիկոսն առաջարկեց Թագաւոր կայսրի կենացը, որը ընդունվեց բուռն և երկարատև ուռաներով։ Շահ-Ազիզը առաջարկեց Վեհափառի կենացը, որը ընդունվեց բարձրաձայն „կեցցէներով“։ Մեծ ոգևորութիւն էր նկատվում։ 5 ժամ և 30 րոպէին կաթողիկոսը նոյն գնացքով բարեհաճեց ճանապարհ ընկնել Պետերբուրգ։ Շատերը ճանապարհ գցեցին մինչև Կլին։“

Մայիսի 25-ից, Պետերբուրգից, մեզ հեռագրում են.

„Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը աջողութեամբ հասաւ Պետերբուրգ $2^1/_2$ ժամին։ Նիկոլաևսկայա կայարանում ընդունեց հայերի պատգամաւորութիւնը և ոստիկանութեան ներկայացուցիչներին։ Վեհափառը, ժողովրդի ահագին բազմութեան ուղեկցութեամբ, չորս ձի լծած կառքով գնաց Հայոց եկեղեցին, ուր քարոզ խօսեց, բարեմաղթութիւններ անելով Նորա Մեծութիւնների, կայսերական ընտանիքի, մինիստրների և ամբողջ ազգաբնակութեան համար։ Վեհափառը, շքեղ զարդարված եկեղեցուց անցաւ իր համար պատրաստված առանձին բնակարանը, ուր նրան սպասում էր հոգևոր գործերի դեպարտամենտի դիրեկտոր Մոսոլով, որը եկել էր բարի գալուստ մաղթելու ներքին գործերի մինիստրի կողմից։ Ապա Վեհափառին այցելութիւն արեց Պետերբուրգի քաղաքապետը։“

„Новое Время“ լրագիրը մի յօդուածի մէջ պատմական տեսութիւն է անում ռուսաց կայսրների Հայոց կաթողիկոսների հետ ունեցած յարաբերութիւնների և Էջմիածնի քաղաքական նշանակութեան մասին Արևելքում։

„Новости“ լրագիրը մի առանձին յօդուած նուիրեց Մկրտիչ կաթողիկոսի կեանքին և գործունէութեանը։

„Կաթողիկոսը մտադրութիւն ունի այցելել վաղը Պետրօպավլովսկ տաճարը և երկրպագութիւն մատուցանել Ալեքսանդր III կայսրի նշխարքին։“

ՕՐՎԱՅ ՀԱՐՑԸ

VI

Թէ 1878 թւին, երբ առաջին անգամ Եւրոպան գրեց 61-րդ յօդուածը, թէ 1880 թւին, երբ վեց պետութիւնների Կ. Պոլսի դեսպանները հաւաքական յայտագիր ներկայացրին Բ. Դրան՝ հայկական րէֆորմների մասին, և թէ վերջապէս ներկայ 1895 թւին, երբ երեք պետութիւնների ներկայացուցիչները նորից առաջարկեցին րէֆորմների ծրագիր, Թիւրքաց բարձր կառավարութիւնը միշտ այն է ասում, որ ինքը ուզում է րէֆորմներ մտցնել ոչ թէ միայն Հայաստանում, այլ ամբողջ օսմանեան պետութեան մէջ։

Չուզողի աչքը դուրս գայ։

Հայերը արժանի չէին լինի ոչ իրանց պատմական անցեալին, ոչ իրանց կուլտուրական ներկային, և ոչ էլ իրանց յուսատու ապագային, եթէ նոյն իսկ մի րոպէ, մի վայրկեան դէմ լինէին այդ մտքին, և ասէին. «Ոչ. մենք չենք ուզում, որ ամբողջ օսմանեան պետութեան մէջ րէֆորմներ մտցնեն, այլ մենք ուզում ենք, որ միմիայն Հայաստանը րէֆորմներ ստանայ, որպէս զի մենք զարգանանք, առաջ գնանք, իսկ միւսները ճնշված մնան և ոչնչանան»։

Ընդհակառակն, Փոքր-Ասիայի մէջ ոչ մի ազգութիւն, ոչ մի տարր այնքան ուրախ չի լինի, եթէ երկրի մէջ ընդհանուր րէֆորմներ մտցնէին, ինչքան հայերը, քանի որ հայ տարրը այդ երկրում միակ քաղաքակիրթ և զարգացած տարրն է, և միայն նա է ընդունակ հասկանալու, որ ինքը երբեք չէ կարող երջանիկ լինել և զարգանալ թէ մտաւորապէս և թէ մատերապէս, եթէ իրան շրջապատող ազգերը, որոնց հետ նա դարերից ի վեր ապրում է նոյն հողի վրա, կը մնան տգէտ, վայրենի, զուրկ քաղաքակրթական շարժումից, ուրեմն անընդունակ հասկանալու այն բարձր ձգտումները, որոնցով քիչ քիչ ներշնչվում է հայ տարրը։

Բայց, տարաբաղդաբար, ամեն մի հայ, ամեն մի եւրոպացի, աւելի կասենք, նոյն իսկ ամեն մի Թիւրք մինիստր և փաշա՝ համոզված են, որ այդ գեղեցիկ խօսքերը ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ քնացնող օրօրներ։

Այդ մէկ։ Իսկ միւս կողմից, ով չը գիտէ, որ թիւրքը, քիւրդը, բեդուինը, եզիդին, ղզլբաշը, լազերը, ավշարները, արաբը, որոնք ապրում են օսմանեան պետութեան մէջ, դեռ այնքան վայրենի են և այնքան կուրացած մահմէտական հոգևորականութեան կաշկանդող վարդապետութեամբ, որ բոլորովին պահանջ չեն զգում եւրոպական րէֆորմների, և բացի դրամից, չը հալածվելով կառավարութիւնից ոչ իրանց կրօնի և ոչ էլ իրանց ազգութեան համար,—բոլորովին կարիք չեն տեսնում քաղաքական որ և է նոր իրաւունքի և ազատութեան։

Հայը Թիւրքիայում ճնշված է ոչ միայն տնտեսապէս, հարստահարվում է ոչ միայն անպիտան պաշտօնեաների շնորհիւ, այլ նա, բա-

---

համոզված եմ, որ ռուս գրականութեան սիրողները դեռ երկար կը կարդան Պոլոնսկու լաւագոյն բանաստեղծութիւնները, մինչդեռ Նեկրասովի նոյն իսկ անունը վաղուց ծածկված կը լինի մոռացման վարագոյրով։ Ինչն է դրա պատճառը։ Այն, որ գեղարուեստական գրուածքում մնայուն է միայն գեղարուեստը, պօէզիան, իսկ Նեկրասովի «վշտոտ» մուսայի սպիտակ թելերով կարած, ամեն տեսակ քաղցրեղէններով համեմած, չարչարանքով մտածված ու թխած բանաստեղծութիւնների մէջ չը կայ պօէզիա ասած բանը, թէկուզ մի սև կոպէկի, ինչպէս որ չը կայ այդ պօէզիան, օրինակ, պատուարժան Խոմեակովի բանաստեղծութիւնների մէջ»։

Հազիւ թէ կարելի լինի աւելի չարաչար կերպով սխալվել, աւելի թարս կերպով գուշակութիւն անել, քան թէ արել է տաղանդաւոր ռուս վիպագիրը։ Տուրգենևի խօսքերից յետոյ անցել են մի քանի տասնեակ տարիներ և մինչդեռ Պոլոնսկին թաղվել է անյայտութեան մէջ և մատնվել է մոռացութեան, Նեկրասովը առաջնակարգ տաղանդ է ճանաչվել նոյն իսկ հակառակորդների կողմից ու այսօր ոգևորութեամբ կարդացվում է լայնածաւալ Ռուսաստանի ամենահեռաւոր անկիւններում և դեռ երկար կը կարդացվի…

Ի՞նչն է դրա պատճառը, հարցնենք մենք, հետևելով Տուրգենևին։

Այն, որ բանաստեղծական գրուածքում էականը, մնայունը նրա բովանդակութիւնը, իդէան, արծարծած գաղափարները, զգացմունքներն են կազմում, իսկ Նեկրասովը «Ժողովրդի հիւթով» գրած բանաստեղծութիւններում կարողացել է ամփոփել, արտայայտել մի բազմամիլիոն, մեծ ժողովրդի նուիրական պահանջները, տանջող ցաւերը, վշտերը, ոգևորող յոյսերը, խոհերը…

Ի՞նչպէս մոռանալ այդպիսի բանաստեղծին…

Հայկական խաւարամիտներն էլ ատելով ատում են տենդենցիան. ահա թէ ինչու նրանք Րաֆֆիի գրուածքները հեքիաթներ անուանեցին, և Գամառ-Քաթիպայի «մորալական» ուղղութիւնը ծաղրեցին։ Ակամայ յիշում ես Նեկրասովի ազնիւ զայրոյթով լի շանթահար պատասխանը.

Гражданской скорбью наши мудрецы
Прозвали настроеніе такое...
Надъ чѣмъ смѣяться вздумали глупцы!
Опошлить чувство силятся какое!

Թողնենք մեռածներին իրանց մեռելները թաղելու և լսենք տենդենցիայի պաշտպաններին։ Պրոֆեսոր Գոլցեվը գրում է. «Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ տենդենցիօզ գեղարուեստական երկը նոյնչափ կարող է գեղեցիկ, հիանալի լինել։ Մենք ընդունում ենք տենդենցիայի կատարեալ օրինաւորութիւնը գեղարուեստի մէջ»։ Նոյն կարծիքի են Միխայլովսկին, Արսենևը և այլ ռուս առաջնակարգ գրողներ։

Դարձեալ հարց.—Ո՞վքեր են արդար. տենդենցիայի հակառակորդները՝ Տուրգենևի և նրա անարժան համախոհ խաւարամիտների հետ, թէ պաշտպանները՝ Միխայլովսկու, Արսենևի, Գոլցեվի հետ։

Պատասխանը թէև ակնյայտնի է, բայց և այնպէս ստիպված ենք դարձեալ յետաձգել նրան, որպէս զի յիշատակենք երկու հակառակ բանակների վերջին կռուածաղիկը։

Տենդենցիօզ գրողները, բնականաբար, կուսակցութեան մարդ են լինում։

«Գեղարուեստը գեղարուեստի համար» քարոզողները վնասակար, կործանարար համարելով տենդենցիան, բնականաբար կործանարար են համարում և կուսակցական ոգին գեղարուեստի մէջ։ Այդ կարծիքի հետևողներ կան և մեր մէջ, այն էլ ոչ պաշտօնապէս խաւարամիտ ճանաչված շրջաններից։

Ահա թէ, օրինակ, ինչ էր գրել այս օրերս «Տարազ» շաբաթաթերթը. «Կուսակցական ոգին օգտաւէտ է միայն հասարակական գործերի վերաբերեալ, բայց երբ նա զուտ գրականութեան, մանաւանդ բանաստեղծութեան մէջ է խառնվում, սկսում է վնասակար դառնալ։ Կուսակցական այն նեղ, սահմանափակ և անհամբերող ուղղութիւնը, որ տիրում է մեր մամուլի մէջ, միանգամայն թշնամի է զուտ գրականութեան։ Մեր թերթերի ղեկավարները նայում են գրքի ճակատին. եթէ հեղինակի կամ թարգմանչի անունը համակրելի է կուսակցական տեսակէտից, գիրքը գովվում է, իսկ եթէ ոչ—կեղտոտ ջուրը պատրաստ է և խեղճ կը թափվի գիրք յօրինողի գլխին»։

Այդպէս չեն նայում կուսակցութեան վրա «գեղարուեստը կեանքի և հասարակութեան շահերի համար» սկզբունքի պաշտպանները, որոնցից մէկի—Պրոտօպօպովի խօսքերը, կարծես, հէնց «Տարազի» «խելքին զօռ տուող» յօդուածագրերին պատասխանելու և ջախջախելու համար են գրված։

«Բանաստեղծը, ասում է Պրոտօպօպովը, եթէ միայն նա չէ կամենում լինել լոկ գրականական գործերի արհեստաւոր, այլ և հասարակական գործիչ, պարտաւորեցուցիչ կերպով պէտք է կուսակցական մարդ լինի։ Թողնենք յիմարներին ապացուցանել, որ կուսակցութիւնը թայֆայութիւն է (кружковщина), իսկ թայֆայութիւնը խնամութիւն (кумовство), որ թելադրում է «իրայիններին» ամեն կերպ գովել և փառաբանել, իսկ հակառակորդներին՝ արատաւորել կամ լռութեան տալ։ Յիմարներին ներելի է գրականութեան տակ չը տեսնել հասարակութիւն և կուսակցական պայքարը ընդունել անձնական մանրմունր հաշիւների, ոտնձգութիւնների տեղ»։

Պրոտօպօպովը «զուտ գրականութեամբ» չէ զբաղվում. նա կրիտիկոս-պուբլիցիստ է. ուստի լսենք «զուտ գրականութեան» ներկայացուցիչ գերմանական հռչակաւոր բանաստեղծ Հերվէգի կարծիքը բանաստեղծ Ֆրէյլիգրատին ուղղած հետևեալ տողերում։

«Կուսակցութիւն, կուսակցութիւն. ով կարող է չընդունել նրան, որպէս ամեն տեսակ յաղթանակների մայր։ Ի՞նչպէս կարող է բանաստեղծը հրաժարվել այդ խօսքից, խօսք, որ ծնել է այնքան վեհ, այնքան սրբազան գաղափարներ։ Իւրաքանչիւրը պարտաւոր է բացարձակ և անվախ վճռել՝ թէր թէ դէմ և ընտրել իբրև իր դեվիզ—ստրուկ կամ ազատ մարդ։ Իրանք աստուածները իջնում էին Օլիմպից և կռւում կուսակցական պատերի վրա։ Դուք պէտք է ձեր սիրտը ասպարէզ հանէք. օլիմպիական հանգստութիւնը ձեզ պատիւ չէ բերում. դուք պարտաւոր էք պատերազմել այս կռւում ուրիշների հետ միասին և բանաստեղծութիւնը ձեր ձեռքում պէտք է ծառայէ, որպէս սուր։ Օ, ընտրեցէք ձեզ համար դրօշակ, իսկ ես կը մնամ բաւական և այն դէպքում, եթէ ինձ վիճակված կը լինի ուրիշինը։ Ես ընտրել եմ, ես վճռել եմ,—և թող ինձ համար միայն կուսակցութիւնը պսակներ հիւսէ»։

Հերվէգի ենթուզիազմով լի այդ տողերում գերմանական ժողովուրդը լսում էր իր ձայնը, շօշափում իր սրտի բաբախումները և Հերվէգը դարձաւ ամբողջ ազգի, նա մանաւանդ գերմանական երիտասարդութեան, ամեն տեղ այդ մաքուր, անարատ տարրի, պաշտելի կուռքը։

Վերջին հարց.—Ո՞վքեր են արդար այդ երկու միմեանցից տարբեր կարծիքների ներկայացուցիչներից։ Հարցը, կարծում ենք, պարզ է։ Եւ պատասխանը թող ինքը ընթերցողը տայ։

Շիրվանցի

ցի այդ բոլորից, հալածվում է իբրև քրիստոնեայ, այսինքն իբրև մի այնպիսի կրօնական համայնք, որ աւելի է տիրապետող մահմէտական կրօնին:

Պատկանելով մի կողմից քրիստոնէական կրօնին, իսկ միւս կողմից իր կուլտուրական հակումներով բարձր լինելով իրան ճնշող մօնգօլական ցեղից, հայը, ինչպէս և յոյները, սերբերը, բուլղարները, ռումինացիները, որոնք արդէն ազատվեցին թիւրքայ լծից, չէ կարող ապրել այն պայմանների մէջ և այն վարչական սիստէմով, որի մէջ ընդունակ է ապրել անշարժ թիւրքը, վայրենի քիւրդը, ֆանատիկոս արաբը, եզիդին և բէդուինը, չէ կարող կառավարվել թիւրք փաշաների և մօլլաների ձեռքով, որոնք իրանց մտաւոր և բարոյական պատրաստութեամբ աւելի ստոր են, քան թէ հպատակ հայը, և այդ պատճառով նա պահանջում է, որ իրան տրվեն բացառիկ արտօնութիւններ, որոնց ինքը արժանի է թէ իր մտաւոր ընդունակութիւններով և թէ իր քաղաքական հասունութեամբ:

Ահա այդ է հիմնական պատճառը, որ նոյն իսկ Եւրօպան, որ ցանկանում է բարեզքված տեսնել ամբողջ օսմանեան պետութիւնը, այնուամենայնիւ, պահանջում է հայերի համար առանձին րէֆօրմներ և բացառիկ արտօնութիւններ, համոզված լինելով, որ անշարժ թուրանական ցեղին պատկանող թիւրք իշխանութիւնը անընդունակ է կառավարել մի այնպիսի կուլտուրական ժողովուրդ, ինչպիսին է հայ ժողովուրդը, ինչպէս որ նա անընդունակ գտնվեց կառավարել յոյներին, սերբերին և բուլգարներին:

Միթէ Թիւրքիայի համար չը կայ պատմութիւն:

Խ. Մալումեան

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՑԸ

—

Ֆրանսիական «Nouvelle Revue» ամսագիրը մայիսի 15-ի համարում զետեղել է մի ընդարձակ յօդուած հայոց հարցի մասին «La France et l'Angleterre en Turquie» (Ֆրանսիան և Անգլիան Թիւրքիայում) վերնագրով: Յօդուածի հիմնական միտքն այս է, թէ ներկայումս յուզվող հայոց հարցը, ինչպէս նաև սրանից առաջ յուզված Բօլգարիայի և Ռումէլիայի հարցերը—բոլորը հետևանք են այն քաղաքականութեան, որին հետևում է Անգլիան դեռ լորդ Բէգկլիֆի դեսպանութեան ժամանակից:

Լօրդ Բէդկլիֆը, սաստիկ նախանձախնդիր լինելով բողոքականութեան տարածվելուն Թիւրքիայում, աշխատում էր, որքան կարելի է, սկարացնել Կ. Պօլսի պատրիարքների իշխանութիւնը, ստեղծելով գաւառներում տեղական կրօնական վարչութիւններ, որոնք չէին կարողանայ այնպէս սաստիկ մրցել բողոքականութեան պրօպագանդայի դէմ, ինչպէս կենտրօնական իշխանութիւնները: Լօրդ Բէդկլիֆի նպատակը մասամբ աջողվեց, և բողոքականութիւնը բուն դրեց Փոքր-Ասիայի հայերի մէջ, թէև Կ. Պօլսում աջողութիւն չունեցաւ:

Հէնց այդ բողոքականների գործն է եղել յուզել հայոց մտքերը և պատրաստել Սասունի կոտորածը, Անգլիայի քաղաքականութեան թելադրութեամբ: Անգլիան դեռ 1879 թուականից սկսած, Լէյարդի և Գօշէնի ձեռքով, ամեն կերպ աշխատում էր հայկական իշխանութիւն ստեղծելու, որ իբրև չինական պատ ծառայէր Ռուսաստանի և Թիւրքիայի մէջ: Եւ երբ նրա այդ նպատակը չաջողվեց, նա, Սասունի կոտորածի առիթով, որ եղել է իր թելադրութեամբ, դիմում է այսօր Եւրօպային յանուն մարդասիրութեան և քրիստոնէութեան՝ հայերը փրկելու թիւրքաց բարբարոսութիւններից:

Ֆրանսիան, ասում է յօդուածը, չը պիտի խաբվի Անգլիայի նոր խորամանկութեամբ և չը պէտք է գնայ նրա ետևից. նա պէտք է պաշտպանէ իր վաղեմի դաշնակից Թիւրքիային: Ռուսաստանն էլ երբէք թոյլ չի տայ, որ իր սահմաններին մօտ, Անգլիայի հովանաւորութեան տակ, սահմանադրական հայկական իշխանութիւն ստեղծվի, մի նոր ասիական Բօլգարիա. նա դեռ փետրվարի 6-ին յայտնել է Բարձր Դրանը, որ ինքը թոյլ չի տայ, որ Հայաստանը Թիւրքիայից անջատվի, այլ կը պահպանէ Թիւրքիայի այժմեան սահմանները:

«Հայերը Թիւրքիայի ժողովուրդների մէջ ամենահետաքրքրական տարրն են կազմում, ասում է յօդուածը. նրանք ազնիւ և աշխատասէր են, լուրջ և հանդարտ բնաւորութեամբ. նրանք հարստանում են մաքուր և յարատև աշխատութեամբ. նրանք հրապուրվող չեն, ընդհակառակն՝ խաղաղասէր են, և թիւրքաց կառավարութիւնը յօժարութեամբ խոստովանում է, որ նրանք անցեալում իրան դժուարութիւններ չեն պատճառել և առիթ չեն եղել արիւն ու դրամ զոհելու. ուստի կառավարութիւնը պարտաւոր է ցոյց տալ հայերին բարեհաճ և ազդու պաշտպանութիւն: Դժբաղդաբար, Փոքր-Ասիայի հայերը, վերջին տարիներս հրապուրվելով Անգլիայի խոստացած քաղաքական ցնորքներից՝ երբեմն-երբեմն վտանգաւոր ցոյցեր են անում»:

Այդ ցոյցերից մէկն էր և Սասունի կոտորածը, որի առիթով ամբողջ Անգլիան, չը սպասելով քննիչ յանձնաժողովի զեկուցման, սարսափի աղաղակներից թնդաց: Ազդու լրագիրներ, բազմաթիւ միտինգներ, նշանաւոր հռետորականներ, պետական անձեր, մինիստրներ, նոյն իսկ Վիկտօրիա թագուհին բողոքեցին այդ համբաւաւոր կոտորածի դէմ, և Անգլիան սկսեց խիստ ճնշում գործ դնել Թիւրքիայի վրա՝ մի Հայաստան ստեղծելու:

«Եթէ թիւրքաց պետական մարդիկ, ասում է յօդուածը, Անգլիայի այս բողոքի և սպառնալիքի ձայնից վախենալով յանձնառու լինեն մի հայկական իշխանութիւն ստեղծել՝ նրանք կարող են վստահ լինել, որ դրանով դժգոհութիւն կը պատճառեն իրանց հզօր հարևաններին: Իսկ եթէ նրանք կամենում են ճշմարիտ ծառայութիւն մատուցանել սուլթանին՝ պէտք է ձեռք առնեն ամենալիակատար և ամենաազդու միջոցներ՝ որոնցով հայերին ապահովվի անդորր և բարեբախտ վիճակ, ազատ ամեն տեսակ չարչարանքներից, անարդարութիւններից և կրօնական հալածանքներից: Բայց նրանք բոլոր ուժով պէտք է դիմադրեն ասիական Բօլգարիա ստեղծելու դիտաւորութեան»:

Ահա ֆրանսիական ամսագրի հայեացքը հայոց հարցի ծագման և նրան վճռելու եղանակի մասին: Քաղաքական կասկածոտութիւնը, թշնամութիւնը ու նախանձը չափազանց աչքի են ընկնում այս հայեացքի մէջ: Անգլիայի և Ֆրանսիայի մէջ երկար ժամանակ գոյութիւն ունեցող թշնամութիւնը այն տեղն է հասցրել յօդուածի հեղինակին, որ հայկական հարցումն էլ նա տեսնում է միայն և միայն Անգլիայի խորամանկ քաղաքականութիւնը, որին, ուրեմն, պէտք է ամեն կերպով հակառակի Ֆրանսիան:

Հեղինակը, իբրև նուրբ քաղաքագէտ, շատ մեծ դեր է տալիս դիւանագիտութեան առհասարակ պատմական երևոյթների մէջ. նրա կարծիքով՝ դիւանագիտութիւնն է ստեղծել Բօլգարիայի, Ռումէլիայի և հայկական հարցերը: Նա մոռանում է, որ պատմութիւնը ստեղծող ուրիշ, աւելի մշտական և աւելի հզօր գործօններ կան, որոնք, խօսելով միայն Թիւրքիայի մասին, ընտեղծեցին և լուծեցին նաև Ռումինիայի, Սերբիայի, Չերնօգորիայի և Յունաստանի հարցերը, և այսուհետև էլ կը ստեղծեն և կը լուծեն ուրիշ նմանօրինակ հարցեր:

Քրիստոնէութիւն մահմետականութեան դէմ, քաղաքակրթութիւն վայրենութեան դէմ, մտաւոր և բարոյական ոյժ՝ թմրութեան և ապականութեան դէմ, առաջադիմական ձգտում՝ անշարժութեան դէմ, աշխատասիրութիւն անգործութեան դէմ, կեանքի պարզութիւն և ընտանեկան ողջախոհ կեանք՝ զեղխութեան և ապականութեան դէմ, վերջապէս արիական ցեղ մոնգոլ ցեղի դէմ,—ահա երկու մրցող ոյժեր թիւրքաց պետութեան մէջ: Թէ այս երկու մրցողներից որը վերջի վերջոյ կը յաղթէ՝ պարզ է ամենքին, որոնք պատմութեան դասերից օգուտ քաղել գիտեն: Թող քաղաքագէտ Ֆրանսիան սովորէ քաղաքակիրթ Ֆրանսիային՝ պաշտպանել «վաղեմի դաշնակից Թիւրքիային»:—Բայց մենք համոզված ենք, որ դիւանագիտութիւնը պատմութիւն չէ ստեղծում, այլ «ջուրը կաթելով քարը կը ծակէ»:

Ստ. Մ.

ՖՐԱՆՍԻԱՑՈՒ ՀԵՐՔՈՒՄԸ ՖՐԱՆՍԻԱՑՈՒ ԴԷՄ

—

«Մշակի» 58-րդ համարում տպագրվեցին մի քանի տեղեկութիւններ նորերումս Պարիզում հրատարակված Ալլօխի մի գրքի մասին, որ կրում է «Ճշմարտութիւնը Հայաստանի մասին» վերնագիրը:

Ինչպէս և պէտք էր սպասել, այդ գիրքը շարժեց ֆրանսիական մամուլի լաւագոյն մասի զայրոյթը և առաջ բերեց խիստ քննադատութիւն. և իբրև ամփոփումն այդ քննադատութիւնների, մենք առաջ ենք բերում «Journal de Marseille» լրագրի յօդուածը:

«Յայտնի է, որ երկարամեայ սարկութիւնից և լուռ տանջանքներից յետոյ, Հայաստանը լսեցնել տուեց անուշադիր Եւրօպային իր անունը, մի անուն, որ փառաւոր է իր հնութեամբ, իր կռիւներով, իր հայրենասիրութիւնով և իր թըշուառութիւններով: Եւրօպայի գութը, վերջապէս, շարժվեց այն աղիողորմ աղաղակներից, որոնք գալիս էին Ասիայի սահմաններից և մի քննութիւն բացեց, որի կատարումն յանձնեց Ֆրանսիային, Ռուսաստանին և Անգլիային: Այդ քննութիւնը կատարվեց և վերջացաւ ի խայտառակութիւն Թիւրքիայի, որի վարչութիւնը ճանաչվեց իբրև անընդունակ, բռնակալ, զզուելի ապականութիւններով վարակված մի վարչութիւն, որ դիմում է անգութ սպանութիւնների՝ ամեն բան ծածկելու համար, ամեն բան արիւնի մէջ խեղդելու համար:

«Րէֆօրմների մի ծրագիր, որ պատրաստվեց երեք պետութիւնների կողմից, յանձնվել է Բ. Դրան, որը դեռ մտածում է մի կերպ քաշ տալ և թաղել այդ ծրագիրը, եթէ միայն թոյլ տան: Բայց Եւրօպան վերջապէս միաբանվել է բոլոր այն մեծ խնդիրների վերաբերմամբ, որտեղ մարդկութեան և քաղաքակրթութեան վտանգ է սպառնում և Հայաստանի րէֆօրմների ծրագրի ոչնչացնելն այժմ այլ ևս անհնարին է:

«Ցարակոյս չը կայ, որ մեղադրված Թիւրքիան չը խնայեց որ և է միջոց ճշմարտութիւնը թագցնելու համար և շատ էլ ուրախ սրտով չը թոյլատրեց, որ այդ ճշմարտութիւնը հորից դուրս գայ: Նրա լրագրական և հեռագրական գործակալութիւնները, նրա օրգանները սկզբում սկսեցին հերքում հերքումի վրա տեղալ. յետոյ նրա պուբլիցիստները հրապարակ դուրս եկան փաստաբանելու, թէ կան մեղմացնող հանգամանքներ և դրանով թուլացնելու այն սարսափների տպաւորութիւնը, որ գործեց քննութիւնը պետութիւնների վրա:

«Ճշմարտութիւնը Հայաստանի մասին» վերնագրով բրօշիւրը պատկանում է այդ վերջին կարգի փաստաբանութեան: Նա գրված է ոչ առանց տաղանդի, և դիտմամբ բարեմիտ ձևանալով, աշխատում է ապացուցանել, թէ հայերը անմիաբան են ամեն բանի մէջ և անընդունակ են որ և է կերպով ազգութիւն կազմելու»:

Ապա մի քանի քաղուածքներ բերելով Ալլօխի գրքից, որոնց մէջ Թիւրքիան նկարագրված է իբրև մի երջանիկ երկիր, և հայերը իբրև այդ երջանիկ երկրի երջանկագոյն զաւակներ, քաղուածքներ, որոնց մէջ հեղինակը զարմանք է յայտնում, թէ ինչու յարձակվում են Թիւրքիայի վրա, քանի որ Եւրօպայում այնքան վատ և անխիղճական գործեր են կատարվում, լրագիրը շարունակում է:

«Ուրեմն, Եւրօպա, թող այրեն Հայաստանի եկեղեցիները, պղծեն նրա կանանց, կոտորեն նրա մարդկանց և մանուկներին: Այդ քեզ չէ վերաբերում և քեզ մօտ էլ է պատահում»:

«Ճշմարիտ որ, դրանից աւելի ցինիկական դատողութիւն չէ կարող լինել: Թիւրքական բոլոր ատելութիւնը, բոլոր վրէժխնդրութիւնը պարզ կերպով արտայայտվում են Ալլօխի ֆըրանսիական գրչի տակից, որ դժբաղդաբար, ֆրանսիական է: Եթէ Բիթլիսի նախկին նահանգապետ Րէուֆ-փաշայի որդու նախկին ուսուցիչը (Ալլօխը այդ պաշտօնն է ունեցել) դեռ մահմեդականութիւն չէ ընդունել, շատ արժանի է, որ ընդունի մահմետականութիւն և սուլթանը, ինչպէս ինքն է յայտարարում, նրանից աւելի ջերմեռանդ և հաւատարիմ հպատակ չունի»:

Ապա առաջ բերելով մի քանի փաստեր Հայաստանի թշուառ վիճակի մասին, լրագիրը վերջացնում է յօդուածը հետևեալ խօսքերով. «Այսպէս է այն ողբալի վիճակը, որի մէջ թիւրքերը դրել են Հայաստանը, այն նուիրական երկիրը, որտեղ Ադամը լոյս աշխարհ եկաւ և որը մարդկութեան օրրան դարձաւ: Մի ծանր լուծ ճնշել է այդ երկիրը. նրա թշուառ զաւակները կամ արտաքսված են, կամ բանտարկված և հեծում են սարսափելի բռնութեան տակ: Դառնում ենք նրանց՝ բացականչելով՝ քաջալերութիւն և յոյս: Ֆրանսիան լսել է ձեր ձայնը և Եւրօպան պատրաստվում է ծագեցնել տալու ձեզ վրա արդարութեան և ազատութեան առաջին ճառագայթը»:

Հ. Ա.

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՄԻՆԻՍՏՐԻ ՃԱՌԸ ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՑԻ ՄԱՍԻՆ

—

Այս օրերս ֆրանսիական սենատում, միապետական Դէ-Լանգլ Բօմանուար սենատորը հարցապնդում արաւ կառավարութեանը ֆրանսիական արտաքին քաղաքականութեան մասին:

Ֆրանսիական արտաքին գործերի մինիստր Անօտօ, մի երկար ճառով պատասխանելով Դէ-Լանգլի հարցապնդումին, խօսեց, ի միջի այլոց, և հայկական հարցի մասին: Ահա նրա խօսքերը.

«Թոյլ տուէք ինձ, պարոններ, եգիպտա-չինական հարցում մեր բռնած դիրքի մասին խօսելուց յետոյ, յիշել էլ մի հանգամանքի մասին, որը, ինչպէս ինձ թըվում է, մեծ հոգս է պատճառում յարգելի Դէ-Լանգլ Բօմանուարին, միաժամանակ մեր արտաքին քաղաքականութեան հետ միասին:

«Հէնց այն րօպէին, երբ եւրօպական պետութիւնների միաբան միջամտութիւնը իր ազդեցութիւնն էր անում հեռու Արևելքի վրա, պետութիւնների մի այլ միաբան գործողութիւն երևան եկաւ մեզ աւելի մօտ մի տեղում, այն է Կ. Պօլսում, հայոց գործերի առիթով: Այդտեղ կազմակերպվեց մի նոր համախմբումն. Ռուսաստանը, Ֆրանսիան և Անգլիան փորձում են՝ Բ. Դրան հետ համաձայնութեամբ, լուծել այդ փափուկ խնդիրը:

«Այստեղ, ինչպէս ես ասեցի, մէկ այլ համախմբումն կազմվեց, և ո՞վ ուրեմն կարող է ալյանջալ դրա դէմ: Ո՞ւմը կարող է զարմացնել, որ այդ հարցումն ես Ֆրանսիան և Ռուսաստանը համերաշխ են գործում Անգլիայի հետ յօգուտ խաղաղութեան: Այդպիսով ուրեմն, պարոններ, պետութիւնները իւրաքանչիւր մասնաւոր դէպքում կարող են միջոցներ ունենալ խաղաղ կերպով լուծելու միջազգային հարցերը, աչքից չը փախցնելով սեփական ազգային քաղաքականութեան յատուկ շահերը:

«Ես կաւելացնեմ, որ Ֆրանսիան ուրիշ արտաքին քաղաքականութեան չէ կարող հետևել, չը կամենալով հրաժարվել իրան պատշաճ տեղից՝ համաշխարհային խնդիրները լուծելու ժամանակ:»

ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՑԸ ԵՒ ԵՒՐՕՊԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԸ

I

Կ. Պօլսից «Times» լրագրին հեռագրում են մայիսի 16/28-ից հետևեալը.

«Թիւրքաց լրագիրները երէկ Վանի իշխանութիւններից ստացած մի տեղեկութիւն տպեցին՝ տասն և հինգ հայ զինուորված աւազակների մասին, որոնք անցել էին պարսկական սահմանով: Այն ինչ հաստատ աղբիւրից ստացած լրացուցիչ տեղեկութիւնները ցոյց են տալիս, որ հայերի թւում գտնվում էր մէկ անգլիացի թըղթակից, որը վերադառնում էր Սասուն և այդ հիման վրա կարծում են, որ կալանաւորված հայերը ամենևին աւազակներ չեն, այլ թղթակցի զինուորված սվիտան: Բոլոր կալանաւորվածները գտնվում են բանտում, Վանի մէջ:»

II

Կ. Պօլսից ստացված հեռագիրը հաստատցնում է, որ Բ. Դուռը մերժեց պետութիւնների կօնտրօլը Հայաստանի թիւրքաց վարչութեան վրա:

III

Աթէնքից հաղորդում են, որ այնտեղ այս օրերս կալանաւորվեցին երկու հայ ժուռնալիստներ, որոնք Աթէնքում հրատարակվող «Vatan» լրագրում վիրաւորական յօդուածներ էին տպագրել սուլթանի անձնաւորութեան դէմ:

IV

Կ. Պօլսից մեզ արդէն հեռագրել էին, որ Մուշից այնտեղ ստացված տեղեկութիւնների համեմատ, երեք պետութիւնների դելեգատները ամենակոպիտ վիրաւորանքներ կրեցին թիւրքաց պօլիցիայի կողմից:

Այժմ լրագիրները մի քանի մանրամասնութիւններ են հաղորդում այդ չը լսված յանդգնութեան մասին: Ժանդարմները ուժով ներս են մտնում դելեգատների բնակարանը, կամենալով

կալանաւորել ծառաներից մէկին, և այդ ժամանակ ամենակոպիտ հայհոյանքներ են թափում դելեգատների գլխին։ Դելեգատների ղավաներին մեծ դժուարութեամբ աջողվեց դուրս անելու ժանդարմներին։

Այդ դէպքից առաջ յաճախակի վիրաւորանքներ էին ենթարկվում թէ դելեգատների ծառաները և թէ այդ ծառաների հետ յարաբերութիւններ ունեցող տեղացիները։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

—

Մայիսի 22-ին

Ամսիս 18-ի կարկուտը վերջնականապէս փչացրեց խաղողի այգիները։ Կարկտից փչացած են վազի մասները, այնպէս որ այս տարի համարեա խաղող չի լինի Գանձակում։ Փչացած են և պտղատու այգիներից շատերը. արտերին էլ բաւականին վնասել է։ Ցաւալի է խկապէս նայել տերևաթափ վազերի և ճղակոտր այգիների վրա։ Մարդ ակամայից մտածում է, մինթէ յիրաւի այսքան դաժան կարող է լինել բնութիւնը։

Երէկ, ամսիս 21-ին, մեր յայտնի կօմիկ Գէորգ Տէր-Դաւթեան, մասնակցութեամբ այստեղի սիրողների, ներկայացրեց Սունդուկեանի «Պէպօ» կօմէդիան։

Ներկայացումը աջող անցաւ. կլուբի դահլիճը լի էր խուռն բազմութեամբ. զուտ արդիւնք մնաց 150 րուբլուց աւելի։

Յաջող անսամբլի մէջ ուշադրութեան աւելի արժանի էին տիկին Խալաթեան, Տէր-Դաւթեան և Մ. Դանիէլեան։ Կօմէդիայի գլխաւոր հերոսը —Պէպօն, որի դերը կատարում էր Ա. Մխիթարեան, չը նայելով իր թոյլ ձայնին, չը փչացրեց Պէպօի պատասխանատու դերը։ Ներկայացման վերջը եղան ժողովրդական երգեր և պարեր. երգում և պարում էին երկու սեռի անձինք ժողովրդական տարազով։ «Solo» երգեցին Ս. Ճգնաճեան, Մ. Դանիէլեան և տիկին Խալաթեան։ Թէ խմբական երգերն ու պարերը և թէ առանձին երգածներն ընդունվեցին բուռն ծափահարութեամբ և կրկնվեցին։

Ա. Տ. Ց.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» այս համարը բաղկացած է թերթ ու կէսից։

—

Մայիսի 25-ին, հինգշաբթի օր, Նորին Կայսերական Մեծութիւն Թագուհի Կայսրուհի Ալեքսանդրա Ֆեօդորօվնայի ծննդեան տօնի պատճառով քաղաքը զարդարված էր դրօշակներով, իսկ երեկոյեան լուսավառութիւն կար։ Բոլոր դաւանութեան եկեղեցիներում գոհաբանական մաղթանքներ կատարվեցին։

—

Երէկ գիշեր, մայիսի 26-ին, Կ. Պօլսից, ռուսաց գործակալութեան միջոցով, ստացանք հետևեալ հեռագիրը. «Լուր է պտտում, որ Ռուսաստանի, Ֆրանսիայի և Մեծ-Բրիտանիայի ներկայացուցիչները անբաւարար են գտնում Բ. Դրան պատասխանը՝ հայկական շրջանների համար առաջարկված րէֆօրմների ծրագրի մասին, որովհետև Թիւրքաց կառավարութիւնը իրան առաջարկված նախագծի մէջ բազմաթիւ փոփոխութիւններ է մտցրել»։

—

Կ. Պօլսից, նոյն գործակալութեան հեռագիրը, մայիսի 25-ից մեզ հաղորդում է. «Հետաքրքրված պետութիւնների ներկայացուցիչները միաբան առաջադրութիւն արին Բ. Դրանը, պահանջելով, որ բոլոր նահանգական զինուորական և քաղաքացիական իշխանութիւններին ամենախիստ կերպով հրամանագրվի, որպէս զի ամենաանհրաժեշտ միջոցներ ձեռք առնվեն օտարահպատակների ապահովութիւնը երաշխաւորելու համար»։

—

Մեր խմբագրութեան առաջարկութեամբ, մի հայ պրօֆէսօր յանձն է առել «Մշակի» յատուկ թղթակցի պաշտօնը Լօնդօնում, ներկայ մայիս ամսից սկսած։

—

Մեզ հաղորդում են, որ Արիստակէս եպիսկոպոս Սեդրակեան շուտով Էջմիածնից պէտք է գնայ կովկասեան հանքային ջրերը, բժշկվելու համար։

—

Մայիսի 25-ին Թիֆլիսում, մի 15 տարեկան պատանի, ատրճանակով վիրաւորել է 12 տարեկան մի տղայի։ Վիրաւորվածի կեանքը վտանգի մէջ է։

—

Երէկ, մայիսի 26-ին, երկաթուղու երեկոյեան գնացքով, Էմիլ Դիլլօն Թիֆլիսից ճանապարհ ընկաւ Բաթում, որտեղ մի օր մնալուց յետոյ՝ պէտք է ուղևորվի դէպի Վիեննա, այնտեղից Լօնդօն գնալու համար։

—

Մեզ ուղարկված է Պետերբուրգից, այնտեղ նոր լոյս տեսած մի գիրք, «Ռուսկօյներ» վերնագրով, հեղինակութիւն լեհացի գրող Եօժի։ Դա մի գեղեցիկ գիրք է ընթերցանութեան համար, որի նիւթը վերցրած է բօնիացիների կեանքից, որոնք երկար ժամանակ, ինչպէս այժմ հայերը, տանջվում էին թիւրքաց լծի տակ։ Գիրքը թարգմանված է շատ մատչելի լեզւով, և գնի կողմից էլ մատչելի է ամենքին։ 232 երեսից բաղկացած գիրքը արժէ ընդամենը 35 կոպէկ։

—

Պետերբուրգի «Свѣтъ» լրագիրը, գովելով հայերին իբրև վերին աստիճանի ընդունակ երկրագործներ և հողագործներ և առհասարակ աշխատասէրներ, խորհուրդ է տալիս գաղթեցնել հայերին... ինչ էք կարծում, ո՞ւր, Սիբիրի Ուսուրիսկիյ գաւառը, այդ երկիրը ծաղկեցնելու համար։ Շատ շնորհակալ ենք Կօմարօվից, այդ տեսակ անկեղծ խորհրդի համար...

—

Մեր խմբագրութեան մէջ ստացված են հետևեալ նոր լոյս տեսած հայերէն գրքերը. 1) Չարլզ Դիկկէնսի յայտնի «Օլիվէր Տվիստ», որը համառօտել և ռուսերէնի է վերածել Շէլգունօվա։ Ռուսերէն համառօտութիւնից է թարգմանված հայերէն։ Թարգմանիչը իր անունը չէ յայտնում։ Գիրքը տպագրված է Ալէքսանդրօպօլում. գինն է 40 կօպէկ. 2) «Աստուած չը ճանաչող», ժողովրդական կեանքից, գրեց Ս. Քամալեան. գինը 10 կօպէկ. 3) «Մի տօն օր Կովկասում», թարգմանեց ֆրանսերէնից Յ. Լալայեանց. գինը 5 կօպէկ. 4) «Հողային և անձնական իրաւունքը Հին-Հայաստանում», հետազօտութիւն Սարգիս Բահաթրեանցի. գինը 40 կօպէկ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄՈՒՇԻ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՆՔԸ

—

Կ. Պօլսի թիւրք թերթերը հետևեալ պաշտօնական զեկուցումն էին հրատարակել.

«Պիթլիսի նահանգին կուսակալի փոխանորդը տեղեկագրած էր, թէ երկու տարիէ ի վեր Մշոյ դաշտին ու շրջակայքին հունձքերը մարախէ ու երաշտութենէ վնասուած ըլլալով. ս. Կարապետի վանքին, որ իր հողերու բերքովը կը մատակարարէ՝ կրօնականներն ու սպասաւորները թշուառութեան մատնուած և վարուցանի համար հարկ եղած սերմը հայթայթելու մասին դժուարութեանց հանդիպած են։

«Ուստի կրօնականները ու սպասաւորները գթութիւն հայցած և կուսակալի փոխանորդն ալ առաջարկած ըլլալով սերմի համար 4,500 ղրուշ տալ այդ վանքին, այդ առաջարկութիւնը ընդունելի դատուած և ըստ այնմ արտօնութիւն տըրուած է և հարկ եղածը գրուած է ելևմտական նախարարութեան»։

Ի՞նչով բացատրել թիւրքաց կառավարութեան այդ բարերարութիւնը դէպի հայոց վանքը. չը լինի դա էլ մի միջոց է՝ այդ վանքում անձնուէր գործակալներ ունենալու, որոնցից մի քանիսը հռչակվեցին իրանց ամօթալի ցուցմունքներով, որ տուեցին քննիչ յանձնաժողովին...

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Կ. Պօլիս, մայիսի 16-ին

Երէկուան նամակէս յետոյ կարևոր միակ լուրը որ տարածուեցաւ հետևեալն է.—սուլթանը ինք պատրաստել կուտայ բարեկարգութեանց նոր ծրագիր մը։ Երեք դեսպանները լսելով այս լուրը, իրենց թարգմանները կը ղրկեն Բ. Դուռը և կը ծանուցանեն, թէ ո՛ և է փոփոխութիւն չընդունուիր իրենց ներկայացուցած ծրագրին վրա և թէ պատասխանը որչափ կարելի է շուտով կը պահանջեն։ Ասոր վրա, սուլթանը նորէն նախարարները հրաւիրելով՝ խորհրդակցութիւններ կը կատարէ։ Դեսպանախորհուրդի մը գումարման պէտքը զգալի կըլլայ։

Սահմանադրութեան տարեդարձը պիտի կատարուի՞ թէ ոչ.—այս հարցումը ամենուն բերանն է։ Որովհետև դեռ 12 օր կայ, ուստի չենք կըրնար որոշ բան մը ըսել, քանի որ մեր խնդիրը այս միջոցին իր ծանր ժամուն մէջ պիտի գըտնուի։ Բայց արդի կացութեան մէջ կը կարծուի, որ այդ օրուան գումարումը կրնայ շատ մը դէպքերու ծնունդ տալ։

Համբարձման օրը պատահածները շատ զայրոյթ ազդած են սուլթանին և ոստիկանութեան նախարարին. հրաման տուած է արգելել սահմանադրութեան գումարումը։ Միւս կողմէ պատրիարքին ալ խորհուրդ կը տրուի խոհեմութեան համար այդ օրը հանդէս չը կատարել։ Կարծեմ թէ պատրիարքը ինքն ալ կը մտածէ, որ թերևս լաւագոյն ըլլայ հանդէս չը կատարել և ցոյց տալ թէ սահմանադրութիւնը անգործադրելի կը մնայ։ Բայց կարծենք, որ եթէ ոստիկանութեան նախարարը պիտի արգելէ գումարումը, լաւագոյն է հանդէսին ձեռնարկել և բռնութեան նոր ապացոյց մըն ալ երևան հանել։

***

ՆԱՄԱԿ ԱՆԳԼԻԱՅԻՑ

—

Լօնդօն, մայիսի 22/24-ին

Վերջապէս Լօնդօնում տեղի ունեցաւ մահմէտականների ժողովը՝ բողոքելու իսլամութեան դէմ եղած յարձակմունքների դէմ։ Բայց իսլամք կը սխալին. այդպիսի յարձակումն չի կայ, այլ միայն թիւրքաց բարբարոսութիւնները կը դատապարտուին։ Ինչ և իցէ...

Ժողովն ալ շատ պատուաբեր բան մը չէր։ Սըր Աշմէթ Պարթլէթ, Հէրբըրթ Վիվիան և սըր Քօմըրէլ միակ անգլիացիներն էին, որ ուշադրութեան արժանի էին, այն ալ իրեանց յայտնի թիւրքասիրութեամբ։

Գուցէ ժողովոյն ամենակարևոր անձնաւորութիւնն էր միսիս Քիփ ամերիկուհին, մի պառաւ, վհուկի նման։ Սա նոր մահմէտականութիւն ընդունեց (չի զարմանաք՝ մահմէտականութիւնն ալ հետևողներ ունի). կուզէ իւր նոր ընդունած կրօնին մի ծառայութիւն մատուցանել այս նեղ ժամանակ. նա ընտրված էր լէդի Հէնրի Սօմըրսըթի ընդդիմախօս։ Բայց նրա ասածներից ոչ ոք բան մը հասկացաւ։ Միսիս Քիփ գործունեայ կերևի, որովհետև չորս օր յետոյ զինք կը գըտնենք ի Լիվրփուլ, ուր ընդ նախագահութեամբ սըր Էդուարդ Ռիւսըլի կազմված ժողովի մէջ, որտեղ տիկին Թումայեան հրաւիրված էր խօսել մեծ բազմութեան առաջ, այդ նոյն միսիս Քիփ կը ջանայ մի հակառաջարկ ներկայել։ Այդ առաջարկը թէև մի այլ նորադարձ մահմէտական՝ Հ. Գիլիամ, կրկնեց, բայց ժողովը միաձայն մերժեց։ Այս Գիլիամ ալ մահմէտականութիւն ընդունած մի անգլիացի է և միսիօնար՝ Մահմէտի կրօնին, մզկիթ մ'ալ ունի ի Լիվրփուլ, որ կը չարունակէ շնորհիւ սուլթան Համիդի...

Լօրդ Րօզպըրի, վերջապէս, երէկ ընդունեց հայկական հարցի մասին կազմված պատգամաւորութիւնը։ Վէսթմինսթըրի դուքսը ներկայացրեց պատգամաւորութիւնը։ Պատգամաւորութիւնը ներկայեց մի որոշումն, որի մէջ անբաւականութիւն է յայտնում Բ. Դրան մատուցած ծրագրի դէմ, խնդրելով, որ մի եւրօպացի բարձր պաշտօնեայ կարգուի, մեծ պետութիւններից ընտրված, որը մի և նոյն ժամանակ միայն պետութիւնների առաջ պատասխանատու լինի։ Լօրդ Րօզպըրի, պաշտօնական ձևականութեան շնորհիւ, ոչ մի կարևոր բան չը յայտնեց իւր պատասխանի մէջ։ Լօրդը յոյս յայտնեց, թէ դեսպանք պիտի չի դատապարտուին մինչև որ ծրագիրը հասարակութեան ձեռքը անցնի, և կրկին մասնանիչ ըրաւ այն կարևոր պարագայի վրա, որ երեք պետութիւնները համերաշխ են գործում։

Պրօֆէսօր Սալմօն մի յօդուած հրատարակեց «Nineteenth Century» ամսագրի մէջ, որով կը ցուցնէ, թէ Թիւրքիայի իսկական կառավարիչ ոչ թէ սուլթանն և իւր պաշտօնեաներն են, այլ իւլէմաներ (կրօնական ուսուցիչք), որք գովեստներով կը շլացունեն խեղճ սուլթանին աչքերը և երկիրն իրենց ուզածին պէս կը կառավարեն, այսինքն կը կործանեն։ Դիւանագիտական յայտարարութիւնների և խրատների ժամանակն անցել է, ասում է յօդուածագիր պրօֆէսօրը. կամ սուլթան Համիդ պէտք է իւր ծառաների լուծը թօթափէ և ազատվի նոցա ճիրաններէն, և կամ Եւրօպա պէտք է ձեռք առնէ այն զօրաւոր գործնական միջոցները, որ յանձնարարեց Կլատսթօն, եթէ բարոյական միջոցներ ի դերև ելլեն։

Երէկ, ամսիս 23-ին, լօրդ Սօլսբըրի մի տօնի առիթով ատենաբանութիւն մը ըրաւ Պրէսթըրում, որի մէջ շօշափեց և հայկական հարցն ի հեռուստ։ Պահպանողականներու պարագլուխն ըսաւ. «Անհնար է չը համակրել հայոց. տարակոյս չի կայ, թէ Հայաստանի մասին հաղորդած տեղեկութիւնները մեծ մասամբ ճշմարիտ են, թէև չեմ գիտեր, թէ դրանց ո՛ր մասը պարագաներու արդիւնքն է և ո՛ր մասը կառավարութեան գործը։» Լօրդ Սօլսբըրի սուլթանին համարում է մի բարեսիրտ մարդ։ Ապա սկսեց թւել հայոց հարցի դժուարութիւնները, ասելով, որ Հայաստան սահմանագլուխ է, երկու թշնամի կրօնների պատկանող ժողովուրդներով բնակեցրած, այն է մահմէտականներ և քրիստոնեաներ. բացի դրանից, վայրենի ցեղեր ալ կան և կառավարութիւնը բռնապետական է, որ միշտ անկարող է հսկել իւր ստորադրեալ պաշտօնէից ընթացքին։ Այս բոլորը հաւանական կընեն, որ պատմուած ոճիրները իրօք գործուած լինին։ Բայց, ըստ լօրդը, կացութիւնը շատ դժուար է, մասնաւորաբար այն պատճառով, որ Անգլիա միայնակ չըլլալով այս խնդրոյ մէջ, այլ միւսների հետ կապուած լինելով, կարող չէ մի արդիւնաւոր լուծում տալ։ Լօրդ Սօլսբըրիի կարծիքով, լոկ սպառնալիքներ ոչ միայն բաւական չեն, այլ մինչև իսկ կը զայրացունեն թիւրքերին։ «Այս կըսեմ, յարեց լօրդը, չի գիտնալով թէ ինչ է կառավարութեան նպատակը և ուր յանգիլ կուզէ»։ Այդ խօսքերը ուշադրութեան արժանի են, որովհետև կը ցուցնէ, թէ ինչ է պահպանողական ղեկավարի կարծիքը հայկական հարցի մասին։

Այդ ատենաբանութիւն լաւ տպաւորութիւն չի թողեց։

Լօնդրացի

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Ամասիա, մայիսի 1-ին

Այսօր մեր քաղաքին մէջ 6—7000 հոգի կը շրջին պարապ, անգործ և օրական հացի կարօտ. ատոնց նշանաւոր մասը մի քանի տարիներ առաջ կամ վաճառականներ էին, կամ գործաւորներ ու արհեստաւորներ. մնացեալը խանութպաններ, գործարան ունեցողներ և արհեստաւորներ. շատերն ալ դրամագլխի տէրեր էին քիչ շատ. բոլորն այժմ անգործութեան մատնուած են։ Շահու դռներ բոլորովին գոցուած է, և տնտեսականապէս քայքայված վիճակի մէջ է ժողովուրդը։

Թօքաթ պատահած մեծ դէպքէն յետոյ հայերը և յոյները 17 օր խանութները փակելէ յետոյ, կառավարութեան աղաչանաց և երաշխաւորութեան տակ միայն բացին։ Թօքաթի և Սվազի բանտերուն մէջ դեռ կը սպասեն մօտաւորապէս 150 հայեր, որոց արձակման համար քանիցս հրաման եկած է... Այդչափ բանտարկելոց և ոչ մէկուն վրա հաստատ բան մը վաւերացուցած է, այլ զանազան պատրուակներով բանտ դրուած են և ոմանք դատապարտուած են։

Ս,

ՆԱՄԱԿ ԵԳԻՊՏՈՍԻՑ

—

Գահիրէ, մայիսի 6-ին

Աշխարհի այլ և այլ տեղերում գաղթած հայերից շատերը անտեղեակ են միմեանց տնտեսական, ուսումնական և այլ ընկերական դրութիւններից։ Ամեն տեղի հայ գաղթականութիւնները, նա մանաւանդ վաղուց և մշտականապէս հաստատված, արմատացած գաղթականութիւնները, որոնք քիչ թէ շատ բազմաթիւ բնակիչ ունեն և հաստատած են ազգային հիմնարկութիւններ, եթէ սրանք միմեանց նիւթական և բարոյական գործունէութեանց ծանօթանան, փոխադարձաբար կօգտվին։ Սոյն նպատակին լրագիրը մեծ ծառայութիւններ կարող է անել, իբրև միջնորդ հանդիսանալով։

Ձեմ յիշում անունը, մի գերմանացի arménophile, հայերի բարուց և վարուց նկարագիրը արած միջոցին, ի միջի այլոց, ասել է, որ եթէ 500 հայ մի տեղ գաղթականութիւն հաստատեն, անմիջապէս մի լրագիր կը հրատարակեն։ Արդարև՝ դրա գովեստի մէջ չափազանցութիւն չը կայ և քիչ պարծանք չէ մեզ՝ հայերիս համար։

Գահիրէ և Աղէքսանդրիա, ի միասին հաշուելով, 2000-ից աւելի հայ կայ, ասում են։ Եթէ վերոյիշեալ գերմանացի ազգագրի համեմատութեան հաշւով 500 հայի համար մի լրագիր բաժին հանենք, Եգիպտոսի հայերը առնուազն 4—5 լրագիր պէտք է ունենային։ Դժբաղդաբար «Նեղոս» անուն մի լրագիր 1889-ին լոյս է տեսել և հազիւ 6—7 ամիս կեանք ունենալուց յետոյ ցամաքել է, ինչպէս նաև «Արմաւենի» անուն լրագիրը 30 տարի առաջ երևացել և քիչ ժամանակից յետոյ դադարել է։ Այնու ամենայնիւ սա մի մեծ դժբաղդութիւն չէ, յուսահատվելու էլ տեղիք չը կայ. քաղցր է յուսալ, որ մի օր վերստին հրատարակվի։ Եթէ այժմ Եգիպտոսի հայը լրագիր չունի, ուրիշ լաւ բաներ ունի։

Գահիրէ վախճանված վանեցի Կարապետի կըտակած հողային կալուածներից եկամուտ ունի ազգը տարեկան մօտաւորապէս 450 եգիպտական ոսկի։

Վախճանված փոխարքայ Սայիդ-փաշայի նուիրած 1000 ֆեդդուն հող, խանութներ և տներ էլ ունի, որոնք Գաբրիէլ եպիսկոպոսի խնդրանօք այն ժամանակ շնորհված ազգային սեփականութիւններ են և ունեն տարեկան 1400—1500 եգիպտական ոսկի եկամուտ։

Ազգը կը պահէ եկեղեցի և երկսեռ մի վարժարան, որը կառուցած է յիշեալ վանեցի Կարապետը և կը մատակարարվի նրա կտակած կալուածների եկամուտով։ Աշակերտաց թիւն է 80—90, աւելի կամ պակաս եղած է երբեմն։ Վարժարանն ունի այժմ նախնական և երկրորդական ընթացքով խառն ուսմանց մի ծրագիր։ Կուսուցանեն հայ, արաբ, և ֆրանսերէն լեզուներ, ազգային պատմութիւն, թուաբանութիւն, աշխարհագրութիւն, կրօնագիտութիւն, գեղագրութիւն, ձայնական երաժշտութիւն, նախնի հայ մատենագրութեանց պատմութիւն և այլն։

Կը պակսի առ այժմ միայն մի հիւանդանոց։ Ի հարկէ դիւրին բան չէ շուտ-շուտ եկեղեցի, վարժարան, հիւանդանոց կանգնեցնել։ Այս տեսակ կարևոր հիմնադրութեանց համար մասնաւոր կտակներ, պետական, արքունական նուէրներ, մեծ մարդոց օգնութիւններ են հարկաւոր. բայց բաւական է որ ազգը կամք ունենայ, առաջին քայլն անէ, իր սակաւիկը զոհելու պատրաստ լինի, այն ժամանակ կը դիմէ ուժեղին, զօրաւորին, և գոնէ համարձակ կարող կը լինի ասելու. «Ահաւասիկ մեր ջանքերի արդիւնքը, դուք էլ մասնակցեցէք, մեծ կը լինի ձեր բաժինը ձեր անուան մեծութեան չափով. այժմ մեծ անուն ունիք, արէք մի բան, յետոյ աւելի կը մեծանաք, ձեր արձանը դուք ինքներնիդ կը կանգնեցնէք, կանմահանաք. էլ ինչ էք ուզում»։

Պանդուխտ, տկար, անկար խեղճ հայը արդէն թշուառ է, եթէ հիւանդանայ, աւելի ողորմելի կը դառնայ։ Ամեն ազգ իր հիւանդանոցն ունի, միայն հայը ոչ հիւանդանոց ունի, ոչ էլ պատսպարան։ Ո՞ւր դիմէ խղճալի պանդուխտ հայը դարման խնդրելու համար։

Ձեմ ասիլ Իզմիրի Սպարդալեանի կառուցած հոյակապ հիւանդանոցի չափ մեծ, բայց գոնէ առ այժմ մի յարկանի և 15—20 անկողինով փոքրիկ մի հիւանդանոց շինելը Նուպար-փաշայի համար շատ պարզ բան է, ասում էր ինձ մի հայ երիտասարդ. այո, կրկնում էր, Նուպար-փաշան շատ ողորմած. շատ գթասիրտ մարդ է, բայց նրա սրտի գութը շարժել պէտք է գիտենալ։

Ամենքին յայտնի է, որ հայը օտար ազգաց հըպատակ եղած ժամանակից ի վեր պետական, քաղաքական, դիւանագիտական, ուսումնական, գեղարուեստական, տնտեսական, առևտրական, միով բանիւ ամեն տեսակ գիտնական արժանիքներով փայլած մարդիկ է ունեցած. տեսնված է որ հայը ընդունակ ազգ է, օժտեալ է բնական հմտաւոր յատկութիւններով։

Ապագայի միջազգային պատմական—համայնագիտական բառարանների մէջ, ի հարկէ, մեր յաջորդները պիտի կարդան հռչակաւոր հայ փաշաների, խաների, կոմսերի, իշխանների անունները, որոնք փայլած են իրանց ժամանակի մեծագործութիւններով, բայց պիտի ցանկանան միանգամայն կարդալ սրանց ազգին թողուցած յիշատակները, այսինքն եկեղեցիներ, վարժարաններ, հիւանդանոցներ և այլ բարեգործական հաստատութիւններ։ Թէպէտ սոյն մեծանուն հայերի տիեզերական փառքից ազգն էլ անձնասիրական մի բաժին կունենայ, սակայն նոյն իսկ ազգին համար էլ անմոռանալի յիշատակներ տեսնել կը փափաքի ապագայ սերունդը, և սա աւելի քաղցր մի անմահութիւն է, որովհետև անմահացեալին անունը կարդալու և վայելած փառքին վրա ուրախանալու համար համայնագիտական բառարանին դիմելու հարկ չը մնար. արդէն ազգին ժառանգած հիմնական յիշատակը նուիրատուին անմահութիւնը կը պատկերացնէ։

Նուպար փաշայի պետական համբաւը քաղաքագէտ աշխարհի յայտնի է։ Ասկից զատ, բառին բուն նշանակութեամբ, Նուպար փաշան բարեսիրտ, մարդասէր, ազգասէր ածականների արժանաւոր մի անձնաւորութիւն ճանչցուած է։ Մեծ դեր է խաղացել եգիպտական քաղաքականութեան մէջ ի սկզբանէ մինչ ցարդ։ Պետական և հանրային օգտաւէտ հաստատութեանց հեղինակ և Եգիպտոսի բարեկարգութեանց կարեւորագոյնը համարուած խառն դատաստանական ատեանները ինքն է ստեղծել։ Ի հարկէ, ինչպէս ամեն պետական մարդ, ինքն էլ ունեցել է և այժմ էլ ունի ներքուստ թէ արտաքուստ մրցակից և նախանձ ընդդէմներ։ Ցակաւին վերջերումս մի հայ, ով գիտէ, կարելի է անձնական մի ատելութեան կրքից մղեալ, Փարիզի մի ամսաթերթի միջոցաւ, հարուածել էր Նուպար փաշային, նրա անցեալ և ներկայ քաղաքականութեան իբր թէ սխալ քայլերը քննադատելով, բայց Նուպար փաշայի համար այս տեսակ թզուկները նշանակութիւն չունեն, որովհետև ինքը ինչ ինչ հսկաների դէմ մաքառած է, և այսօր իսկ նախարարաց ժողովի նախագահ է։

Իբրև մարդ մեծ համարում և պատիւ ունի և ստանձնած ժողովրդականութիւնը շատ մեծ է։ Իր գթասրտութեան մասին շատ անցքեր կը պատմեն. իբրև օրինակ պատմեմ մի երկուսը։

Ձմեռվայ մի օր Գահիրէյում կառքով գնացած ժամանակ, աղքատ, կիսամերկ մի ֆէլլահ ողորմութիւն է խնդրում ցրտից սաստիկ դողդողալով։ Իսկոյն Նուպար փաշան հանում է կռնակից վերարկուն և կառքից դուրս է նետում։ Մի պահ յետոյ յիշում է, որ վերարկուի գրպանը պետական կարևոր թղթեր կային, անմիջապէս ծառան ֆէլլահի ետևից ընթացնելով թղթերը բերել է տալիս։ Ահաւասիկ ողորմածութեան, գթասրտութեան այնպիսի ջերմ մի եռանդ, որ մոռացնել է տալիս կարևորագոյնը։

Մի օր էլ Նուպար փաշան երկաթուղիով Աղէքսանդրիա ճանապարհորդած ժամանակ մի ֆէլլահի կին՝ նորածին երեխան գիրկը, մտնում է վագոնը։ Զը գիտնալով որ գնացքը շուտ մեկնելու վրա է, երեխան նստարանի վրա թողնում դուրս է գնում. նոյն միջոցին շոգեկառքը մեկնում է. մայրը աղաղակում, լաց է անում, երեխան է խընդրում, բայց իզուր, շոգեկառքը չէ կանգնում։ Նուպար փաշան եղելութիւնն իմանալով, երեխան բերել է տալիս իր վագոնում, վերարկուով ծածկում և մօտակայ կայարանից մի ծծմայր գտնել տալով երեխան տանում է մինչ Աղէքսանդրիա, առանց մոռանալու կայարանից հեռագրելու Գահիրէյի կայարանը, որպէս զի մայրը հանգստացնեն և իրան ասեն, որ երեխան ծծմայր ունի և ինքը թող գայ Աղէքսանդրիայի կայարանը գտնէ իր զաւակը։

Արդարև ազգը երջանիկ կը լինի, եթէ տիրանայ շատ Նուպարների, որոնք ոչ միայն դրամով, այլ հոգւով էլ հարուստ են։

Հայաստանի վերջին աղէտալի դէպքերի առթիւ չէ կարելի երևակայել մի հայ, որոյ սիրտը փղձըկած չը լինի. ամենքի հոգին տխուր է, բոլոր ականջք լարված են հայերի համար, Հայաստանի համար մի բարի լուր լսելու։ Ո՞րքան կուրախանան ընդհանուր հայերը, երբ լսեն թէ Գահիրէն պիտի ունենայ մի համեստ ազգային հիւանդանոց, շնորհիւ Նուպար փաշայի, որոյ կամքից կախում ունի յաւիտեան երախտապարտ կացուցանել հինգ միլիոն մի ժողովուրդ։

Կը վերջացնեմ յօդուածս յիշելով այստեղ հարմար առթիւ մի ամերիկացի քաղաքացու արած կտակը։ 15 տարի առաջ մի հարուստ ամերիկացի կտակել է մի քանի միլիոն դօլար իր անուամբը մի համալսարան կառուցանելու և ամերիկացի երիտասարդներ ձրիապէս կրթել տալու համար։ Թաղման հանդիսի առթիւ դամբանականը ճառող մի քաղաքացի, վախճանեալ ամերականացու կտակի վեհ նպատակը գովաբանելուց յետոյ, ասել է թէ հսա մարդը ազգին համար մի մեծ ծառայութիւն արաւ, բայց ես զինքը ընդհանուր ազգին կողմանէ լիովին վարձատրուած կը համարիմ, որովհետև համալսարանը իր անուամբը մկրտելու մասին յայտնած բաղձանքին իրագործութիւնը արդէն կատարեալ մի հատուցում է։»

Կռօ

"ՄՇԱԿԻ" ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 25 մայիսի։ Այսօր, Թագուհի կայսրուհի Աղէքսանդրա Ֆէօդորօվնայի ծննդեան օրը, Իսակիեվսկի տաճարում մաղթանք կատարվեց բարձր աստիճանաւորների և պալատական աստիճանների ներկայութեամբ։ Մայրաքաղաքը զարդարված է տօնապատուչաճ։ Երեկոյեան լուսաւորութիւն կը լինի։ Մեծ եւք Բարձրագոյն պալատում տեղի չունէր։

Զինուորական մինիստր Վաննօվսկի հիւանդ է մայիսի 14-ից ոտների և ձեռների սուր ոսկրացաւով։

ՎԻՏԵԲՍԿ, 25 մայիսի։ Երեքշաբթի, սաստիկ փոթորիկի ժամանակ, հրդեհվեց Նէվէլ քաղաքը։ Մանրամասնութիւններ դեռ ևս չը կան, բայց յայտնի է, որ շատ է վնասվել տաճարը, պրովեցին դպրոցները, մի քանի վարչական տեղեր, հեռագրատունը և բազմաթիւ տներ։

ՀՌՈՄ, 23 մայիսի։ Մաջենտայում տեղի ունեցաւ մարշալ Մակ-Մահօնի արձանի բացումը։ Արձանը կանգնեցրել է քաղաքը։ Ներկայ էր մի պատգամաւորութիւն ֆրանսիական օֆիցէրների կողմից։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 24 մայիսի։ Ջէդդում վիրաւորված ռուսաց հիւպատոսութեան կառավարիչը և ֆրանսիական հիւպատոսութեան քարտուղարը ուղարկված են Սուէզ։

ԼՕՆԴՕՆ, 24 մայիսի։ Աւգանական էմիրի որդին, Ուէլսի իշխանի հետ միասին, ներկայ էր 24,000 զինուորներից բաղկացած զօրքի զօրահանդէսին։

Հօնկօնգից հաղորդում են։ «Տեղեկութիւն ըստանալով եապօնացիների արշաւանքի մասին, ամբոխը և չինացի ապստամբ զինուորները Ֆորմօզայի հիւսիսային մասում սկսեցին կողոպտել կառավարչական շինութիւնները Ցայպօխօրում և խորէում։ Ֆորմօզայի հանրապետութիւնը ընկաւ։ Նախագահը փախաւ։

—

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԲՈՐՍԱ

Մայիսի 23-ին

Լօնդօնի վրա 10 ֆունտ արժէ . .	92 ր.	90 կ
Բերլինի վրա 100 մարկ — . .	43 »	32⅝ »
Պարիզի վրա 100 ֆրանկ — . .	36 »	82⅝ »
Ոսկի — — արժէ . .	7 »	42 »
Մաքսային կուպօններ — .	148 »	25 »
Արծաթ — — — . .	— »	— »
Բորսային դիսկօնտ — . .	5 »	7%
Պետ. բանկի 5% տոմս 1 շրջանի .	— »	— »
— — — — 2-րդ .	— »	— »
— — — — 3-րդ . .	— »	— »
4% պետական րէնտա	99 »	75 »
5% ոսկեայ րէնտա 1894 թ. . . .	164 »	50 »
Արևելեան 5% փոխառ. 1-ին շրջ.	— »	— »
— — — 2-րդ —	— »	— »
— — — 3-րդ —	— »	— »
— — — 4-րդ —	— »	— »
Ներքին 5% առաջին փոխառութ.	236 »	— »
— — երկրորդ —	223 »	— »
5% պետական երկաթուղ. րէնտա.	101 »	75 »
4% ներքին փոխառութեան . . .	99 »	— »
4½%գրաւ. թղթ. ազն. կալ. բանկի	101⅝ »	— »
Ազն. կալ. Պետ. բանկի խաղարկութ.		
Գրաւ. թղթ. — — .	203 »	50 »
4½% վկայակ. գիւղ. հող. բանկի.	101⅝ »	— »
4½% գրաւական թղթեր կալուած.	— »	— »
փոխ. կրեդիտ. ընկեր. մետալ.	150 »	— »
— — — թղթադ. .	— »	— »
Պետերբուրգի քաղաքային կրեդիտ. ընկերութեան օբլիգացիաները.	101⅝ »	— »
Մօսկվայի քաղաք. օբլիգացիաներ.	100 »	75 »
Օդեսայի — —	100 »	25 »
Թիֆլիսի — —	99⅝ »	— »
Գրաւ. թղթ. Թիֆլիսի կալ. բանկի.	101 »	— »
— — Քութայիսի — .	101 »	— »

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Հրատարակիչ՝ Մ. ՄԷԼԻՔ-ԱԴԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲԺՇԿԱՊԵՏ ԲԵՐԲԵՐԵԱՆԸ

Նախկին տարիների պէս, ամառվայ ընթացքում ընդունում է հիւանդներ Էսսենթուքի հանքային ջրերում։

(№ 58) 3—3

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Բ. ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)

Հիւանդներին ընդունում են ամեն օր, բացի կիրակի օրերից։

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ՝

Բ. Ա. ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան, սիֆիլիս և վեներական հիւանդութիւններ։

Դ. Գ. ՉԻԿՈՎԱՆԻ—9—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային հ.

Կին բժիշկ Ա. Ի. ՍՕՐՕԿԻՆԱ-ՇՉԵՐԲԻՆԻՆԱ—10—11 ժ. կանանց և ներքին հ.

Ի. Ֆ. ՊՐՕՏԱՍԵՎԻՉ—12—1 ժ. ականջի, կոկորդի, քթի և կրծքի հ. երկուշաբթի, չորեքշաբթի և ուրբաթ։

Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—1—1½ ժ. ներքին և երեխայոց հ.

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ՝

ՊՐՕՏԱՍԵՎԻՉ—5—6 ժ. երեքշ. հինգշ. և շաբաթ։

Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ—6—7 ժ. Սիֆիլիսի, մէզի և սեռական օրգանների հ. ներքին և մորթի հ.

Բ. Ա. ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆ—7—7½ ժ.

Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ քիմիական և խոշորացուցական հետազօտութիւններ է անում մէզի, խխի, արեան, կաթի և այլն։

Վճար 50 կ.։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
բժշկապետ ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆ։ (№ 72)

ԲԺՇԿԱՊԵՏ

Ե. Ի. ՑՐԱՆՑԻՈՒՍ

(Սօլօլակ, Վօզնէսէնսկայա և Բոլշչէվսկայա փողոցների անկիւն)

Վերադառնալով ընդունում է հիւանդներին 5—7 ժամ երեկոյեան։ Մասնագիտութիւնն է. ԱԿԱՆՋԻ ԵՒ ԿՈԿՈՐԴԻ հիւանդութիւններ։ (№ 54) 5—10

ԼՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

Ժողովրդական ընթերցանութեան համար խմբագրված հետևեալ գրքերը

Վիպագրական

ԼԱԼՕ, Թիւրքահայերի կեանքից. Վ. Փ. .	5 կ.
ԱՅՍՏԵՂ ԵՒ ԱՅՆՏԵՂ, Գ. Արծրունու . .	10 »
ԱՐՆԱԳԻՆ, Լէօի.	7 »
ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ՏԻԿԻՆ.	5 »
ԼԻՐ ԹԱԳԱՒՈՐ, ըստ Շէքսպիրի. . . .	5 »
ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒՀԻ, Թարգ. Խ. Մ. .	5 »
ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԱՂՔԱՏ / ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՋՈՒԹԱԿԱՀԱՐ	5 »
ԵՂԲԱՅՐԸ ԵՂԲՕՐ ԴԷՄ, Թարգ. Յ. Օ. . .	7 »
ԱՐՋԵՐԸ, Գարշինից, Թարգ. Խ. Մ. . .	5 »

Բնագիտական

ՊՍՏԻԿ Է, ԲԱՅՑ ՉՍՏԻԿ Է, Լօնկեվիչի. .	5 »
Ի՞ՆՉ Է ԿԱՅԾԱԿԸ	5 »
ԵՐԿՐԱՇԱՐԺ ԵՒ ՀՐԱԲՈՒՂԽ.	6 »
ԱՐԵԳԱԿԻ ԵՒ ԼՈՒՍՆԻ ԽԱՒԱՐՈՒՄԸ. . .	5 »

Կենսագրական

ՄՏՔԻ ՄՇԱԿԸ, Խ. Մալումեանի. . . .	50 »
ԽՐԻՄԵԱՆ, » » »	40

Առողջապահական

ԽՕԼԷՐԱ ԵՒ ՄԻՋՕՑՆԵՐ բժ. Գ. Տ. Գ. . .	5 »

Օրէնսդրական

ԶԻՆՈՒՈՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԱՆՕՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ կովկասի համար կազմեց Խ. Մ. . . .	30 »

Թիֆլիս։

Խ. Մալումեան

Լոյս տեսաւ

Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐԻ

ՍԱՍՈՒՆ

գրքոյկը աշխարհագրական քարտէզով։

գինն է 20 կոպէկ։

Վաճառվում է „Մշակի“ խմբագրատանը և կենտրոնական գրավաճառանոցում։

(№ 39)

կենտրոնական գրավաճառանոցում վաճառվում են

ԼԵՒՈՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆՑԻ

1. ԱՅՑ ԹԻՒՐՔԱՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ . 60 կ.
2. ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԸ. 20 կ.

5—5

ՔՈՒԹԱՅՍԻ ԴԵՐԱՁԱՆՑ ԿԻՐ

որը արտասովոր սպիտակութիւն ունի և մեծ ամրութիւն ու խնայողութիւն է տալիս շինութիւններին, ծախվում է վաղօննորով Թիֆլիսի երկաթուղու կայարանում, պուդը 19 կոպէկով։

Դիմել ինժեներ ԼԵՎԱԴԻՆՍԿԻՆ. Բոլշոյա Վոզօվօզնայա, տ. № 24, տան Լաւեւլի։ (Ն.—№ 50) 4—10

„ՄՇԱԿԻ" ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ

վաճառվում են հետևեալ հայերէն գրքերը — Գինը

1) ԷՎԵԼԻՆԱ, Գրիգոր Արծրունու . . . . . 50 կոպ
2) ԹԻՒՐՔԱՀԱՅ ՀԱՅԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ, Գ. Արծրունու 20 "
3) ՄՏՔԻ ՄՇԱԿԸ, Խ. Մալումեանի . . . . . 50 "
4) ՍԱՄՍՈՆ, Ա. Քալանթարի . . . . . . 20 "

Օտարաքաղաքացիները կարող են վճարը փողի տեղ ուղարկել պոստային մարկաներով։ (№ 59) 2—10

ՑԱՆՔԵՐԸ ԿԱՐԿՈՒՏԻՑ ՓՈԽԱԴԱՐՁ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՂ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ

(Հիմնված 1877 թւին)

Սրանով յայտնում է ի գիտութիւն պ. պ. գիւղատնտեսների և պլանտատորների, որ բացված է բոյսերը կարկուտից ապահովագրութիւնների ընդունելութիւն երկու կարգի։ Առաջին կարգին պատկանում են՝ հացահատ ցորենները, կտավատ բոյսերը և այլն. և 2-դ կարգին—վազեր, գալլուկի տունկ, ծխախոտ և բամբակի պլանտացիաներ և յատուկ կուլտուրայի ուրիշ բոյսեր։

Ապահովագրութիւնների ընդունելութիւնը կը շարունակվի մայիսի 10-ից մինչև յուլիսի 1-ը Թիֆլիսում „Սեվերնիէ Նոմերա" № 23, ամեն օր, բացի տօն օրերից։

Կարկտահարութիւնից ապահովագրութիւնը կարող է կատարվել և ապահովագրել ցանկացողի բացակայութեան ժամանակ այն պայմանով, որ պօստով ներկայացվի ապահովագրութեան յայտարարութիւնը և բոլոր պահանջվող տուրքերը։

Կանոնադրութիւնը, ապահովագրութեան կանոնները և յայտարարութեան բլանկները տրվում և ուղարկվում են հէնց առաջին պահանջով գործակալութիւններում, նոյնպէս և ընկերութեան բաժանմունքում Թիֆլիսում։

(13, 18, 25) Լիազօր Գ. Մ. ՕԿՈՒԼԻՋ
(№ 54) 3—3

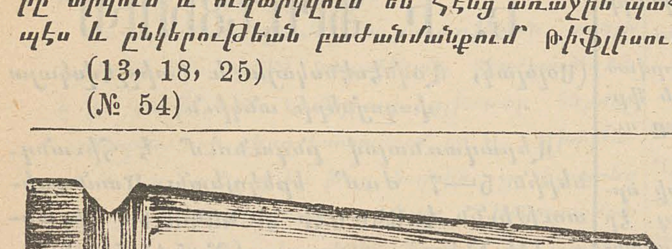

Միջոց **ԽԱՐԲՈՒԽԻ** դէմ

բժշկական դեպարտամենտից թոյլատրված

ՕԼՖԱԿՏՕՐԻՈՒՄ ՆՈՒԴԻԼԻՆ

Մ. Լ. ԺԻՐՄՈՒՆՍԿՈՒ

Ծախվում է 40 կոպէկով

Դեղագործական Ապրանքների վաճառման կովկասեան ընկերութեան մէջ՝ Թիֆլիսում։ (№ 22) 16—30

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՇՈԳԵՆԱՒԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

„ՄԷՍԱԺԷՐԻ ՄԱՐԻՏԻՄ"—MESSAGERIES MARITIMES

Առաջիկայ շաբաթ, յունիսի 3-ին, մեկնելու է Բաթումից սոյն ընկերութեան „Labourdonnais" շոգենաւը դէպի Կ. Պոլիս, Մարսէյլ, Հավր և Լոնդոն։

Տոմսակներ՝ ուղղակի հաղորդակցութեան մինչև Պարիզ, կարելի է ստանալ Թիֆլիսում՝ պակասեցրած գներով։

Նոյնպէս արտասահման ապրանքներ փոխադրելու մասին հարկ եղած տեղեկութիւնների համար, դիմել սոյն ընկերութեան Թիֆլիսի գործակալ՝ պ. Պուպպօ-ին, Դվորցօվայա փողոց, քարվանսարայ Նախկին Արծրունի № 127. 1—1

Ա Զ Դ

ՍԱԼՄԱՍՏԻ Հաֆթեւան գիւղի „Գրասիրաց ընթերցարանի" վարչութիւնը պատիւ ունի դիմելու յարգոյ պ.պ. խմբագիրներին, հեղինակներին, թարգմանիչներին և այլ բարեմիտ անձանց, որ չը գլանան նուիրելու իրանց հեղինակութիւններից, թարգմանութիւններից, և այլ և այլ հրատարակութիւններից մի-մի կամ մի քանի օրինակներ այդ գրադարանին։

„Գրասիրաց ընթերցարանը" ներկայումս ունի 500 օրինակ գիրք, ստանում է Թիֆլիսից, Կ. Պոլսից և այլ տեղերից 10 օրինակ լրագիրներ և հանդէսներ։

„Գրասիրաց ընթերցարանի" վարչութիւնը պատրաստ է վեց ամիս մի անգամ՝ մամուլի միջոցով հրապարակական հաշիւ տալ իր ստացած բոլոր նուէրների մասին։

Խնդրում ենք յարգոյ նուիրատուներից դիմել այս հասցէով. ԹԻՖԼԻՍ, Խօսրօեվի քարվանսարայ, Սողոմոն Հասրաթեանցին և Յակոբ Սարգսեանցին։

5—10 (№ 55) Վարչութիւն

ԿԱԿԱՕ ԲԼՕՕԿԷՐ

ՍՆՆԴԱՐԱՐ ԽՄԻՉՔ (գլխաւոր պահեստը Ռուսաստանի համար „ԵԱՎԱ" ֆիրմայի մէջ. (С.-Петербургъ, Большая Морская, 38).

Ծախվում է կոլօնիալ և դեղային ապրանքների բոլոր լաւ մագազիններում $^{1}/_{1}$, $^{1}/_{2}$, $^{1}/_{4}$ և $^{1}/_{8}$ կիլօգրամանոց թիթեղեայ տուփերի մէջ։

(GRAND PRIX) բարձրագոյն պարգև Անտվերպէնի համաշխարհային ցուցահանդիսում 1894 թւին։ (№ 151) 34—50

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՀԱՍՏԱՏՎԱԾ 1881 Թ.

„ՌՈՍՍԻԱ"

Ապահովագրական ընկերութեան մէջ

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՀԵՍՏԻ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽՆԵՐ 20,500,000 ՌՈՒԲԼԻ

Ընկերութեան տոկոսաբեր թղթերը պահվում են պետական բանկում։

Օրինակ։ Ընտանիքի հայրը, 34 տարեկան, ապահովագրվում է 5,000 ր., որ պէտք է տրվի կնոջը և երեխաներին անյապաղ մահից յետոյ։ Այդպիսի ապահովագրութեան համար նա վճարում է երեքամսական պրէմիա 30 ր. 80 կոպէկ։

Ապահովագրութիւնները ընդունվում են 1000-ից մինչև 100,000 ր. գումարների մէկ անձի կեանքի համար։

Ընկերութիւնը ապահովագրում է առանձին շահաւէտ պայմաններով և արտօնութիւններով հիւանդութեան և աշխատանքին անընդունակ լինելու դէպքում։

Ապահովագրական գումարը տրվում է և մահվան դէպքում տարափոխիկ հիւանդութիւնից, խոլերայից և այլն։

Յունվարի 1-ին 1894 թւի «Րօսսիա» ընկերութեան մէջ ապահովագրված էին 28,246 անձինք 75,621,010 րուբլի դրամագլխի։

Ապահովագրողները մասն ունեն Ընկերութեան եկամուտներից։

Ապահովագրողների դիվիդէնտը 1893 թւի համար—12% է։

Ապահովագրութեան համար յայտարարութիւնները ընդունվում են և ամեն տեսակ տեղեկութիւններ հաղորդվում են վարչութեանը Ս. Պետերբուրգում (Большая Морская, սեփական տուն, № 37), ընկերութեան Թիֆլիսի բաժնում (Сергіевская, д. № 6) և ընկերութեան գործակալութիւնների մէջ կայսրութեան բոլոր քաղաքներում։ (№ 85)

Чистый Какао Блоокеръ

ԿԱԿԱՕ

Թասը նստում է միայն 4 կոպ.
Բոլէական պատրաստութիւն։

ՄԱՔՈՒՐ ԵՒ ՍՆՆԴԱՐԱՐ ՓՈՇԻ.

Առաջարկվում է առողջացողների և երեխաների համար։

Питательный Напитокъ

Միակ պահեստ կովկասում՝ Բարձրագոյն հաստատված դեղագործական ապրանքների վաճառման կովկասեան ընկերութեան մէջ Թիֆլիսում և Բաքւում։ 31—50 (Ե)
№ 120. 90 Թ.

Յունիսի սկզբին լոյս կը տեսնի

I

ՏԱՆՋԱՆՔԻ ԲՈՎԻՑ

վէպը

իսկ յետոյ

II

ԱՆԻԻ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ

Պատմական վէպ 11 գլուխ.

Երկու գրքի բաժանորդագինն է ՄԷԿ ՌՈՒԲԼԻ։ Լոյս տեսնելուց յետոյ գինը կը բարձրանայ։

Դիմել Тифлисъ, Баграту Айвазяну. Эчміадзинская улица, № 20. կամ կենտրոնական գրավաճառանոց։ (Հ.—№ 56) 3—3

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

1) «ԷՎԵԼԻՆԱ», հատոր, գինն, է . . 50 կոպ։
2) «ԱՅՍՏԵՂ ԵՒ ԱՅՆՏԵՂ», ... 10 »
3) «ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖ. ТУРЕЦКИХЪ АРМЯНЪ» . . . . 25 »
4) Նոյնը գերմաներէն լեզուով . . . 25 »
5) «DIE HUNGERSNOTH IN TURKISCHE ARMENIEN» . . . . 20 »

Վաճառվում է «Մշակի» խմբագրատանը և Թիֆլիսի գրավաճառանոցներում
(№ 127) 5—10

Մեծ Արժանաւորութեան

ՀՕՏԱՒԷՏ ՋՐԵՐ

„Պարսկական Եասաման"

Ծաղկեհոտ Օ-դէ-կոլօն

„Պարսկական Եասաման"

Հոտաւէտ Ջրեր „Պարսկական Եասաման"

Սապօն „Պարսկական Եասաման"

Պօմադա „Պարսկական Եասաման"

Ընկերութիւն

ԲՐՕԿԱՐ ԵՒ ԸՆԿ.

Պրեյս-կուրանտը ձրի։

(ամ. 1) 11—12

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 26 Мая 1895 г. Типографія Канцел. Главнонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.